

nordisk ARKIVNYT

1 • 2018

Firandet av svenska Riksarkivet 400 år har startat
18 & 22

Sista utställningen i
serien Pro Finlandia
öppnad

3

Digitalarkivet
fyller 20 år

10

Rigsarkivet finder
de afgørende spor i
"Forsvundne arvinger"

30

Den Nordiske Arkivdag
2017

35

NORDISK ARKIVNYT
utges av Riksarkivet och utkommer
fyra gånger om året.

HUVUDREDAKTÖR
Maria Larsson Östergren
Riksarkivet
Box 12541
S-102 29 Stockholm
e-post: maria.larsson-ostergren@riksar-
kivet.se
Tel.: (+46) 10 476 88 92

LOKALREDAKTÖRER
Danmark

Julie Avery
Rigsarkivet
Rigsdagsgården 9
DK-1218 København K
Tel.: (+45) 41 71 72 24
e-post: jav@sa.dk

Finland

Pertti Hakala
Riksarkivet
Box 258.
FIN-00171 Helsingfors
Tel.: (+358) 22 85 21
e-post: pertti.hakala@arkisto.fi

Island

Karen Sigurkarlsdóttir
Islands Nationalarkiv, Reykjavík
Laugavegur 162, IS-105 Reykjavík
Tel.: +354 590 33 00
e-post: karen@skjalasafn.is

Norge

Fredrik Larsen Lund
Riksarkivet
Postboks 4013 Ullevål Stadion
N-0806 Oslo
Tel.: (+47) 22 02 26 00
e-post: fredlun@arkivverket.no

Sverige

Andreas Wallgård
Riksarkivet, Landsarkivet i Vadstena
Hamngatan 4
592 30 Vadstena

Tel: 010-476 87 83
e-post: andreas.wallgard@riksarkivet.se

ANSVARIG UTGIVARE

Karin Åström Iko

LAYOUT

Wikströms Tryckeri AB, Uppsala

ISSN 0546 2851

Huvudredaktören

Nordisk Arkivnyt utges från och med 2018 som en digital utgåva på de nordiska riksarkivens nya gemensamma hemsida Nordisk Arkivportal. www.nordiskarkivportal.org är platsen där du kan läsa och ladda ner Nordisk Arkivnyt. Här finns inte bara aktuella nummer utan också äldre årgångar. På sikt kommer alla nummer från starten 1956 att finnas tillgängliga. Vill du ha information om kommande nummer av Nordisk Arkivnyt? För att inte missa nya nummer eller nyheter från riksarkiven i Norden finns det möjlighet att teckna sig för ett nyhetsbrev, gör gärna det.

Arkivens dag är de nordiska arkivens enskilt största samarrangemang för att väcka intresse för arkivens verksamhet och innehåll. Arkiven som en demokratisk och kulturell resurs i samhället är ständigt viktig att lyfta fram. Höstens tema varierade mellan länderna, i Finland firades "Finland 100 år", på Island var temat "Byggninger og Boliger", i Norge "Kriminalitet" och i Sverige "Synd och skam".

Svenska Riksarkivet har inlett sitt 400 års firande, en minst sagt imponerande ålder. Sedan 1618, då rikskansler Axel Oxenstierna författade en kansliordning för Rijkzens Archivum, har Riksarkivet bedrivit sin verksamhet. Finland kan också känna sig delaktiga i firandet, då kansliordningen även omfattade den östra rikshalvan. Firandet inleddes i januari med utgivning av jubileumsfrimärken. Flera avdelningar har börjat sitt firande på plats, i Göteborg öppnades utställningen "Unboxing arkivet". Den 1 februari blev den Digitala forskarsalen fritt tillgänglig för alla. Att göra den digitala arkivinformatonen tillgänglig var för många ett efterlängtat beslut, (se också NA 4/2017). Nordisk Arkivnyt återkommer om firandet i kommande nummer.

Den 8 mars firas Internationella kvinnodagen. I Danmark har Kvindehistorisk samling överlämnats till Rigsarkivet. Samlingen som omfattar omkring 500 hyllmeter handlingar från kvinnoorganisationer och privatpersoner har omförtecknats och nyregistrerats och lagom till kvinnodagen fanns samlingen av dansk kvinnohistoria sökbar på nätet. I en annan artikel från Danmark presenteras ett arkivpedagogiskt arbete, hur skolelever arbetat med Nielsine Nielsen, en föregångskvinna, den första kvinnan i Danmark som tog studentexamen och som var aktiv i kampen för kvinnlig rösträtt. Ett bra exempel på hur arkiven kan användas i undervisningen.

I flera artiklar har vi kunnat läsa om finska riksarkivets utställningsserie Pro Finlandia. Lagom till 100 års dagen för det självständiga Finland öppnade i december den sista utställningen i serien som statsministern invigde. Grattis Finland!

Maria Larsson Östergren

Tipsa redaktionen

Har du synpunkter, nyhetstips eller förslag till artiklar? Välkommen att kontakta någon i redaktionen.

Material till redaktionen

Redaktionen har försökt att efterforska upphovsrätt till fotografier och illustrationer. Eventuella rättighetsinnehavare, som inte har blivit kontaktade, kan vända sig till redaktionen. Den som skickar in material till Nordisk Arkivnyt

förutsätts medge elektronisk publicering.

Webbplats

www.nordiskarkivportal.org

Nyhetsbrev

På Nordisk Arkivportal kan du teckna dig för ett nyhetsbrev för att få information om kommande nummer.

www.nordiskarkivportal.org/tilmeld-nyhedsbrev-fra-nordisk-arkivportal

Sista utställningen i serien Pro Finlandia öppnades

Pertti Hakala

Finska riksarkivets mångåriga utställningsserie Pro Finlandia, som Nordisk Arkivnyt träget rapporterat om har hunnit fram till den sista etappen. Även den sista utställningens syfte är att ge besökarna en bild av relationerna mellan Finland och en rad länder i Europa; lämpligt nog är temaländerna denna gång Ryssland och de länder som i likhet med Finland lösgjorde sig från det ryska riket i slutet av första världskriget: Polen och de baltiska staterna. Utställningen invigdes den 4 december; två dagar senare firade det självständiga Finland sin 100-årsdag.

Eftersom utställningsserien Pro Finlandia belyser Finlands väg till självständighet (beträffande de tidigare utställningarna, se NA 1/2015, NA 1/2016 och NA 1/2017) har fokus i första hand lagts på de årtionden som föregick det avgörande beslutet i december 1917. Så även nu, men utgångspunkten var denna gång en annan; den sista utställningen förväntades belysa betydligt närmare relationer än de föregående hade behandlat – Finland var som känt en del av det ryska riket under perioden 1809–1917. De föregående utställningarna hade gällt relationer med utlandet (vilket också Sverige tillhörde efter 1809), men Ryssland var onekligen något annat.

■ Ett flertal dokument av särskild statlig betydelse för Finland har ställts ut i en vitrin som bl.a. innehåller den nya statens självständighetsförklaring (originalet). Förklaringen antogs av Finlands lantdag 6.12.1917. Till de viktiga uttrycken för den nya staten hörde även statsvapnet och statsflaggan. Kungakronan förblev däremot en episod; redan senhösten 1918 stod det klart att tyske prinsen Friedrich Karl av Hessen inte skulle motta sin tron.

Foto: Finlands riksarkiv/Marko Oja.

Ett överflöd av relevanta delteman och utställningsobjekt

Eftersom kontakterna mellan det ryska kejsardömet och det autonoma storfurstendömet Finland var i många avseenden nära ställdes utställningsarrangörerna inför ett helt annat problem än i samband med de tidigare utställningarna; det fanns hur många relevanta delteman som helst att ta ställning till och tillgången på arkivmaterial som

var värt att ställa ut var betydande. Också självklara delteman såsom finnarna i kejsardömet, vilka redan i sig varit värda en hel utställning (23 vitriner + 4 utrymmen för installationer), fick nöja sig med en eller två vitriner. Tillgången på personal som behärskade ryska ens behjälpligt var en annan begränsande faktor.

Den språkliga aspekten – att ryska förstås och talas av rätt få finländare – innebar att de utställda dokumen-

ten i ännu högre grad än under tidigare utställningar enbart skulle vara visuella objekt utan tillgängligt innehåll. Besökarna måste också få utförliga beskrivningar av det utställda.

Eftersom syftet med utställningarna är att förmedla externa synvinklar, dvs. berätta hur man i de berörda länderna uppfattat Finland och finnarna, har förberedelserna ofta också inbegripit kontakter med företrädare för de berörda länderna. Medan det för Frankrikes, Tyskland och Storbritanniens del var fråga om skaffande av kopior av dokument som tillkommit inom ramen för utrikesförvaltningen i dessa länder var paletten för Rysslands del mycket mer varierad. Efter förhandlingar i Moskva och S:t Petersburg våren 2017 (som också gällde annat) ställde ryska arkivverket, Rosarchiv, beredvilligt upp med digitala kopior av belysande dokument och bildmaterial hos olika arkivinstitutioner.

Också annat än dokument, men vad och hur mycket?

Under våren kartlades också bestånden av lämpliga konstverk och föremål i museer och hos privata aktörer, för eventuella inlån. Det var förstås fråga om desiderata, vilka till stor del stannar på papperet efter konfronta-

tion med verkligheten (höga försäkringsbelopp och dito transportkostnader, utrymmesbrist, konkurrens med andra utställningsarrangörer om t.ex. ett och samma porträtt etc.). Hur gärna finska Riksarkivet än hade ställt ut t.ex. ett föremål av den kände hovjuveleraren Carl Fabergés fabrikat (de var ofta tillverkade av finska mästare) kom detta inte på fråga.

De inlånade föremålens roll och andel är förstås en avvägningsfråga – utställningarna i Riksarkivet skall i första hand vara dokumentutställningar. Å andra sidan är det ett faktum att en renodlad sådan inte kan antas locka större publikmängder, ens med ett *KonMari*-grepp präglad av minimalism och framtagande av enstaka visuellt och innehållsmässigt laddade objekt.

Från fredlig koexistens till konflikt

Den sista utställningen i serien Pro Finlandia påminner om hur olika faser avlöst varandra i Finlands tillvaro inom ramen för det ryska riket. Vägen till den ryska erövringen 1808 belyses genom några dokument och kartor, med en resumé från 1722 över döda och bortförda (1697 och 429) i en enda österbottnisk socken 1714-1717 som mest berörande dokument.

De olika aspekterna av *Pax Russica*, Finlands övergång till Ryssland och etableringen av en egen finsk centralförvaltning ägnas flera vitriner, vilka ger inblickar i 1800-talets ryska acceptans av ett finskt storfurstendöme som blev allt mer olikt kejsardömet. Att finnarna till skillnad från polackerna fort blev lojala kejsrerliga undersåtar var förstås en förutsättning.

De tilltagande finsk-ryska motsättningarna fr.o.m. 1890-talet fyller naturligtvis flera vitriner, vilka också utförligt belyser ryske generalguvernören Nikolaj Gerards korta period av samförståndspolitik 1905-1907, då Finland fick världens mest demokratiska parlamentssystem – det kejsrerliga beslutet som gav alla finska undersåtar rösträtt då de fyllt 24 år är utställt. De olika finska sätten att tackla rysk assimileringspolitik (medverkan i begränsande syfte eller politisk terrorism) tas upp, liksom det allt svårare läget för Finlands del efter 1907.

Rysk revolution och finsk självständighet

Det stora ryska revolutionsårets (1917) avgörande betydelse för Finland återspeglas naturligtvis i utställningen. Steget från det finska

■ Den fjärde utställningen i serien Pro Finlandia – Finlands väg till självständighet öppnades den 4 december 2017 av finske statsministern Juha Sipilä. Foto: Finlands riksarkiv/Marko Oja.

■ Riksarkivarie Jussi Nuorteva presenterade utställningen för prominenta gäster: statsminister Juha Sipilä och Rysslands ambassadör Pavel Kuznetsov tar del av det utställda och Finlands ortodoxa kyrkas ärkebiskop Leo sällar sig till sällskapet. Foto: Finlands riksarkiv/Marko Oja.

■ För musiken vid öppningen av utställningen stod en ensemble ur finska försvarsmaktens värnpliktsmusikkår och damkören Wildcats, stilenligt iklädd folkdräkter. Foto: Finlands riksarkiv/Marko Oja.

konstitutionsförslag som 5.11.1917 gjorde Alexander Kerenskij rasande till den finska senatens maktövertagande 15.11 efter bolsjevikrevolutionen var inte så stort, men innebar ett avsked som bekräftades 6.12 då Finland förklarade sig självständigt. Förklaringen kan beses i original, liksom det sovjetryska folkkommisariatets beslut att erkänna självständigheten 31.12.1917/4.1.1918 – en förutsättning för att Sverige m.fl. länder skulle fatta motsvarande beslut.

Det kom att dröja innan bolsjevikregeringens beslut verkställdes. Utställningen påminner om Finlands inbördeskrig 1918 där den röda sidan erhöll stöd från Petrograd, den vita från Tyskland som i Brest-Litovsk tvingade Lenins regering att dra bort sina trupper från Finland. Efter Tyskland sammanbrott i november 1918 var Finland även de facto fullt självständigt.

Utställningens sista del ägnas de diplomatiska kontakterna med Ryss-

land (inklusive det vita Ryssland, som vägrade erkänna Finland) och de övriga temaländerna Polen, Estland, Lettland och Litauen. De etablerades 1919–1921, efter att de sistnämnda slutit fred med Sovjet-Ryssland (vilket Finland gjorde 14.10.1920), med rätt stor försiktighet från Finlands sida.

Utöver denna politiska sida, som inte låter sig reduceras, belyses också en rad andra aspekter av att tillhöra ett mångnationellt imperium: de många karriärmöjligheter som öppnade sig för finnarna i Ryssland, Petersburgsfinnarna, Finland i den ryska litteraturen, den grekisk-ortodoxa kyrkan i Finland, de ryska revolutionärerna och Finland etc. etc. Ett grundligt studium av det utställda tar lätt ett par timmar.

Statsministern öppnade utställningen

Den fjärde utställningen i serien Pro Finlandia öppnades 4.12 av

finske statsministern Juho Sipilä. Riksarkivarie Jussi Nuorteva presenterade utställningen och temaländernas ambassadörer framförde sina hälsningar. I detta sammanhang presenterades även den fjärde volymen i publikationsserien Pro Finlandia, en fristående skrift med ca 60 artiklar kring utställningen redigerad av Jussi Nuorteva, Päivi Happonen och John Strömberg.

Den affischutställning som tillkommer inom ramen för projektet Pro Finlandia ställdes vid samma tid ut i rysk översättning på Finlands ambassad i Moskva. Utställningen har producerats av Pertti Hakala.

Utställningen Pro Finlandia – Finlands väg till självständighet. Synvinkel: Ryssland, Polen, Estland, Lettland och Litauen i Finlands riksarkiv pågår till den 31 augusti 2018.

Finska riksarkivet mottog sin nya centralarkivbyggnad

Pertti Hakala

Det arkivbygge i S:t Michel som Nordisk Arkivnyt i ett par repriser (NA 4/2013, NA 3/2017) rapporterat om är nu också officiellt slutfört. Byggnadens ägare, statliga fastighetsbolaget Senatfastigheter överlät det nya i stramt saklig stil utformade Centralarkivet till Riksarkivet den 1 februari 2018.

Arkivbyggnaden mottogs å Riksarkivets vägnar av en delegation ledd av utvecklingschef Jorma Vappula och tas så gott som omedelbart i bruk. Överföringarna av arkivmaterial från Riksarkivets enheter i Helsingfors – i synnerhet filialen i Sörnäs (f.d. Krigsarkivet) – vidtar den 19 februari. Sistnämnda filial kommer inte längre att disponeras av Riksarkivet, utan övergår i annat bruk.

Det nya Centralarkivet har en hyllkapacitet som uppgår till ca 71 hyllkilometer. Därtill finns ett kartmagasin i två våningar och ett magasin som rymmer ca 10 hyllkilometer vilket reserveras för det digitaliseringsprojekt som Nordisk Arkivnyt redogjort för (NA 3/2017).

Byggnadens hela areal uppgår till 4 883 m². Arkivutrymmena har en mellanbotten på ca 3 000 m² som inte ingår i denna siffra. Kostnads-kalkylen för byggnaden, som uppgick till 13,2 miljoner euro, underskreds, men skillnaden var liten. Arbetsutrymmena har än så länge möblerats bara delvis, eftersom

■ Det nya centralarkivets stramt lakoniska formspråk säger inte mycket om byggnadens funktion. Informationen om vem som verkar i byggnaden och kortsidans ingång med en rad fönster förtar dock i någon mån intrycket av ett lager bland andra.

Foto: Finlands riksarkiv.

■ Skåpen för förvaring av kartor och ritningar väntar i likhet med hela byggnaden på de arkivöverföringar som vidtar redan i februari 2018.

Foto: Finlands riksarkiv.

■ Möbleringen i det nya centralarkivet är stram och modern. Foto: Finlands riksarkiv.

man inte ännu fattat beslut om den inredning/utrustning som digitaliseringsprojektet kommer att behöva. Fastighetens skötsel, städning och bevakning sköts av utomstående aktörer.

Byggnadens fasad pryds av ljuskonstverket PHEKDA, som beställts av Statens konstkommission. Konstnären Juha Rouhikoski verk föreställer Karlavagnen och kan beskådas efter mörkrets inbrott.

I den finska jägarbataljonens fotspår i Liepaja

Pertti Hakala

Finlands riksarkiv har sedan 2016 medverkat i utställningsprojektet "Finnish Jägers in Latvia", i det lettiska arkivverkets regi. Temat för projektet, den finska jägarbataljonens verksamhet i nuvarande Lettland 1916–1918, uppmärksammas genom en stor utställning (hela 42 roll-ups) som öppnades i Liepaja (Libau) den 13 februari 2018. Öppnandet av utställningen var en programpunkt under högtidligheterna med anledning av att bataljonen 100 år tidigare i Libau erhållit sin fana och där avlagt faned till Finlands lagliga regering.

De närmare 2 000 finska frivilligas väg till Tyskland, formellt sett ett fiendeland, under första världskriget, i syfte att få militär utbildning inför det framtida befriandet av Finland från ryskt herravälde hör till de stora berättelserna i finsk historia. De välutbildade jägarna kom efter åter-

■ Psalmsång under gudstjänsten i den evangelisk-lutherska Heliga Trefaldighetskyrkan i Liepaja. De inbjudna företrädarna för Finlands riksarkiv flankeras av medaljbehängda företrädare för organisationer som värnar om traditionerna från Jägarbataljonen.

Foto: Finska Gardets medietjänst.

komsten till Finland i slutet av februari 1918 att utgöra stommen i den vita armé som ställdes inför ett helt annat uppdrag, att bekriega landsmän i det röda Finlands trupper.

Jägarbataljonens militära betydelse återspeglades i festprogrammet, som inleddes med gudstjänst i Heliga Trefaldighetskyrkan i Liepaja,

där eden svors 13.2.1918. Det militära inslaget var påtagligt: Jägarfanan bars in medan Finska Gardets hornkapell spelade Jean Sibelius *Jägarmarsch* och för predikan svarade fältbiskop Pekka Särkiö, efter tal av bl.a. kommandören för landstridskrafterna Petri Hulkko. Finska försvarsministern Jussi Niinistö närvarade inne-

■ Finske försvarsministern Jussi Niinistö (t.h.) skakar hand med sin lettiske kollega Raimonds Bergmanis (t.v.) framför Jägarbataljonens fana som invigdes i Liepaja i februari 1918. Fanans symboler påminner om att 27. Kungliga preussiska jägarbataljonen var ett såväl finskt som tyskt förband.

Foto: Finska gardets medietjänst.

bar att även hans lettiska kollega var på plats. Över 100 finska landsmän, en del med jägaranknytning, hade enkom tagit sig till Liepaja för att delta i festligheterna. Bland dem fanns också inbjudna företrädare för Finlands riksarkiv.

Invigningen av utställningen "Finnish Jägers in Latvia" ägde rum i Liepajas nya konserthus, *Lielais Dzintars*, vars foajé tillhandahåller ett tillräckligt stort utrymme. Utställningen berättar inte bara om jägarbataljonen, utan också om utvecklingen i Lettland och Finland under 1800-talet och det tidiga 1900-talet, en period av nationellt uppvaknande och ekonomisk utveckling,

som uppvisar likheter och olikheter; Lettlands ställning var ändå en annan än Finlands som hade en helt egen centralförvaltning. Föregående kvälls samvaro med lettiska arkivkolleger hade gett inblickar i vad det första världskriget innebar för Lettland, där östfronten löpte i två år. Samvaron avbröts av en kollektiv uttryckning som påminde om utställningspraxis – det brukar bli tajt med tiden.

Dagens festligheter avslutades med en finsk-lettisk hornkonsert, där Finska Gardets musikkår och lettiska försvarsmaktens orkester framförde i huvudsak modernare musikstycken.

För de inbjudna kollegerna från Finlands riksarkiv var evenemanget en upplevelse. Vårdarna hade inbjudit alla dem som i finska riksarkivet deltagit i arbetet med utställningen, och stod för allt: resor, övernattnings, måltider m.m. Gästfriheten var stor, och på ett sympatiskt sätt inkluderande.

Utställningen kommer att ställas upp i Finlands riksarkiv i november 1918 (när det självständiga Lettland firar 100-årsjubileum).

Si din mening om ideer fra Arkivverket

Kristin Jacobsen

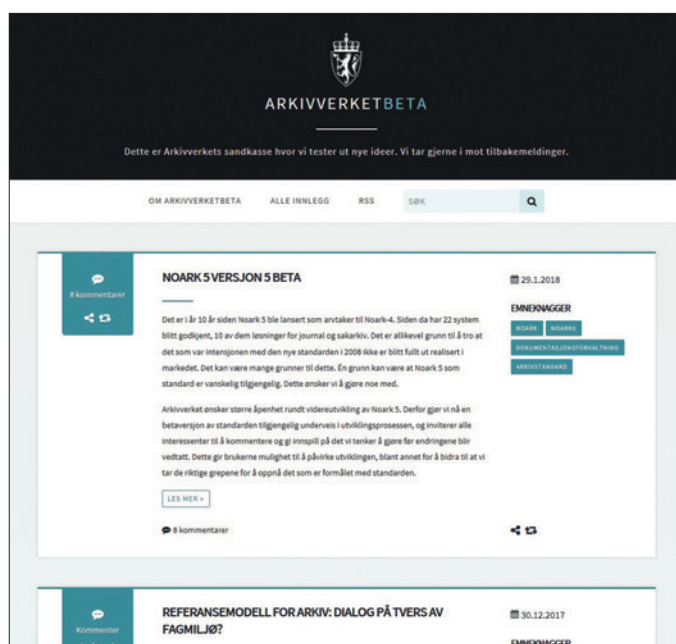
Arkivverket etablerer en egen beta-side for utprøving av nye ideer, produkter og tjenester.

Alle virksomheter trenger innovasjon og evnen til å tilpasse seg et samfunn i endring. For å oppnå dette må også Arkivverket utvikle nye produkter, utfordre etablert praksis og forbedre eksisterende løsninger. Det overordnede målet er bedre kvalitet i våre tjenester. Som et verktøy for å oppnå dette lanserte vi i januar Arkivverket beta: <https://beta.arkivverket.no/>.

Samarbeid på tvers

Arkivverket beta etableres som en kommunikasjonskanal hvor etaten kan prøve ut nye ideer, få tilbakemeldinger fra ulike målgrupper og redusere utviklingstiden i pågående prosjekter. Vi mener utfordringene på arkivområdet i stadig større grad må løses gjennom tverrfaglig samarbeid. Vi har ikke hele fasiten på hva som er gode løsninger. Derfor leter vi etter svar både internt i Arkivverket og eksternt ute blant våre mange interessenter. Det gjelder også fra arkivsektoren i hele Norden.

Tilbakemeldinger fra Arkivverket beta vil gi økt forståelse for samspillet mellom Arkivverkets rolle som kulturformidler og veileder for forvaltningen og alle som skaper og bruker arkiv i hverdagen og deres behov.

■ Arkivverkets nye betaside finner du på beta.arkivverket.no.

Under utvikling

Å praktisere åpenhet og å lansere ideer tidlig i utviklingsprosessen medfører risiko for misforståelser. Det kan også føre til publisering av produkter og ideer som kanskje ikke er bærekraftige. Det er derfor viktig for oss å understreke at alt innhold på dette området fortsatt er under utvikling.

Vi tror likevel fordelene ved denne typen åpenhet er større enn mulige ulemper. Vi mener at en slik tilnærming kan styrke tilliten mellom innbyggere, publikum og forvaltning.

Det første innlegget på Arkivverket beta handlet om en referansemodell for arkiv. Referansemodellen i sin nåværende form er et utkast. Ved

å dele denne som en beta-versjon håper vi å sette i gang en debatt, både internt og eksternt, om hva arkiv kan bety ved digitalisering, nå og i fremtiden. Referansemodellen vil bli revidert basert på tilbakemeldinger. Det er også lagt ut en sak med foreløpig oppdatert versjon av Noark 5.

Vi håper også våre nordiske arkivkolleger vil vise interesse for Arkivverket beta og delta i diskusjonene som foregår der.

Skribenten er fagdirektør for Arkiv- og IT-utvikling i Arkivverket

Digitalarkivet fyller 20 år

Marianne Herfindal
Johannessen

I 2017 hadde Digitalarkivet 6,8 millioner besøk fra 1,5 millioner brukere. Stadig flere oppdager at digitalarkivet. no inneholder kilder til historien om alle til alle – og det er gratis!

Digitalarkivet fylte 20 år den 23. januar 2018. Dette startet som et samarbeid mellom Statsarkivet i Bergen og Historisk institutt ved Universitetet i Bergen. I dag er digitalarkivet.no publiseringskanalen for det statlige Arkivverket, men publiserer også for andre institusjoner, organisasjoner og privatpersoner.

Mange «eiere» eller bidragsyttere

Fra den spede begynnelse i 1998 har Digitalarkivet nå publisert over 32 millioner søkbare poster med personopplysninger og 33 millioner skannede sider fra arkivsaker og fotografier. Det er svimlende tall, og antall brukere er enda større. I 2017 var det 1,5 millioner besøkende i Digitalarkivet, og disse gjorde søk i data og blaing i skannet materiale tilsvarende 153 millioner klikk.

Mange bidrar med å lage registre til kildene. Privatpersonen Jostein Mediaa fra Trøndelag har alene levert 799 bidrag fra kirkebøker og folketellinger. Han er ikke alene om å ha levert store og viktige bidrag. Ostringen Håkon Aasheim

■ Mannskapsbilde fra fullrigger "Sørfarer" av Kristiansand (Strays rederi). Legg merke til hunden og katten fremst i bildet. Omtrentlig datering: 1910–1915.

Arkivreferanse: Statsarkivet i Kristiansand/Skipsreder Tønnes Isaksen.

■ Mandag 11. august 1969 kunne statsminister Per Borten ønske Storbritannias dronning Elisabeth II velkommen til gards hjemme i Flå i Sør-Trøndelag.

Foto: Bjørn Glorvigen/Riksarkivet/Billedbladet NÅ.

har skrevet av en mengde tingbøker (rettsprotokoller) fra store deler av Hordaland fra 1642–1815. I tillegg kommer alle de andre bidragsyterne både i og utenfor Arkivverket. Slik sett er det mange bidragsytere som «eier» en bit av Digitalarkivet.

I tillegg er det i brukerforumet over én million besvarte spørsmål. Kanskje det aller beste med Digitalarkivet er at det er en gratis-tjeneste slik at alle kan bruke det uavhengig av inntekt, utdanning eller sosial status.

Digitalarkivet er ikke bare til for slektsgranskere, det finnes svært mye annet arkivmateriale som forteller helt andre historier som for eksempel eiendoms- og bygningshistorie, og om utvandring, sjøfolk, fattige eller regjeringsforhandlinger

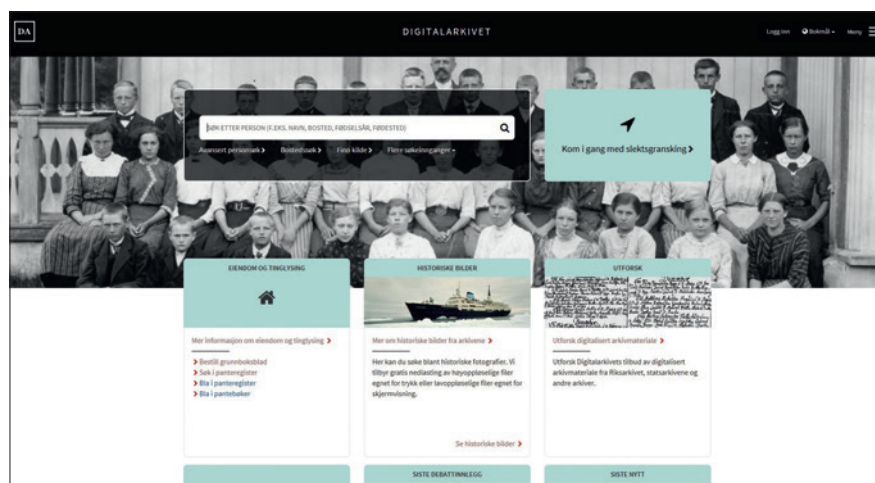
Hvem tror du at du er?

TV-serier som *Hvem tror du at du er?*, og alle som har slektsgransking som hobby, har ført til at mange vet at det i Arkivverket og Digitalarkivet kan finnes svar på godt skjulte familiehemmeligheter. Digitalarkivet inneholder ikke bare historien om de få og vellykkede, men om alle uavhengig av deres livsførsel og sosiale status. Det betyr at de fleste nordmenn i dag på en eller annen måte vil kunne finne noe informasjon i Digitalarkivet som er relevant i forhold til seg selv eller sin slekt eller stedet de bor på.

Digitalarkivet er ikke bare til for slektsgranskere, det finnes svært mye annet arkivmateriale som forteller helt andre historier som for eksempel eiendoms- og bygningshistorie, og om utvandring, sjøfolk, fattige eller regjeringsforhandlinger.

Enormt mangfold av kilder

Digitalarkivet inneholder kilder fra 1500-tallet og frem mot i dag. I den grad det er mulig er det lagt ut komplette arkivserier slik som de statlige folketellingene mellom 1801 og 1910. Det samme gjelder kirkebøker fra alle prestegjeld i Norge. Det meste er åpent for bruk, men den nyeste informasjonen er stengt på grunn av personvernlovgivningen. De søk-

■ Forsiden på Digitalarkivet.no slik den ser ut etter lanseringen av nyoppussede sider i juni 2017.

bare kirkebøkene gir opplysninger om personer fra vugge til grav, og du kan også selv bla i dem som skannede bilder. Man kan også finne informasjon om sjøfolk, skatt, forbrytelser og straff, emigranter, auksjoner og skifte, eiendomsinformasjon og brannforsikring for å nevne noen av de mest brukte. Det finnes mye arkivinformatjon fra andre verdenskrig, men også nyere arkiv som forteller petroleumshistorie.

Bare fantasien setter grenser

Den store samlingen med fotografier må også nevnes. Her er bilder som viser utbyggingen av havnevesenet, bilder fra andre verdenskrig, forbryterportrett, bensinstasjoner, bedrifter, landskap og personer i hverdag og fest. I tillegg er det mer kuriøse ting som værobservasjoner lenge før Meteorologisk institutt ble opprettet, eller kilder som gjelder sjøfolk og andre som oppholdt seg i utlandet. Vil du vite hvem som ble begravet i fra den norske sjømannskirken i Antwerpen mellom 1887–1913 eller se det norske mannskapet om bord på skipet «Nicaragua» som i 1900 var på reise mellom Cuba og New Orleans? Opplysningene ligger på Digitalarkivet.

I tillegg til de statlige folketellingene, der den nyeste nå er fra 1910, finnes det også nyere kommunale folketellinger, for eksempel fra Moss, Hamar, Bergen og Trondheim. Eller er du interessert i hvem som emi-

grerte fra Kristiania mellom 1867 og 1930 eller norske prisonfanger i England 1807–1814? Du kan også finne kriminelle på 1800-tallet eller se bilder av sjøfolk og dampskip eller kanskje dronning Elisabeth II da hun besøkte Norge i 1969?

Det er faktisk mulig å finne noe om det meste i Digitalarkivet, bare fantasien og nysgjerrigheten er stor nok.

Digitalarkivet i fremtiden

Digitalarkivet vil videreutvikles og bli enda bedre for brukerne. For eksempel vil eiendomssøkene bedres, og på sikt skal man kunne søke på dagboknummer for tinglyst materiale. Man vil selv kunne finne jordskiftekart her, i tillegg til en hel del andre forbedringer.

I fremtiden skal også Digitalarkivet i langt større grad enn nå bli en publiseringskanal også for andre arkivinstitusjoner som har digitalisert arkivmateriale. På denne måten vil publikum kunne få en inngang inn til arkivmateriale uavhengig av hvor de originale kildene befinner seg. Det som er helt sikkert allerede nå er at alle kan finne noe, alle kan bidra, og arkivene som formidles i Digitalarkivet er en svært viktig del av vår felles kulturarv.

*Skribenten er arkivar ved
Statsarkivet i Bergen*

Nordsjødykkeralliansen: På dypdykk i arkivene

Lars Erik Hjorthaug

Nordsjødykkerne føler seg både lurt og sviktet av den norske stat. I Nordsjødykkeralliansen har jakten på rettferdighet blitt en jakt i arkivene etter sannhet og oppreisning. For det er i arkivene bevisene finnes.

Nordsjødykkerne risikerte liv og helse for å få opp det sorte gullet under havbunnen. Noen dykkere døde under dykk. Andre fikk senskader og ble uføre i yrkesaktiv alder. En rekke dykkere har tatt sine egne liv. Som regel etter å ha slitt med helseplager i årevis etter at karrierene tok slutt. Nestleder Tom Engh (71) i Nordsjødykkeralliansen og Esten Fløistad (68) er to av pionérdykkere i Nordsjøen. Tom begynte karrieren som dykker i 1973, Esten i 1975.

Eventyrlig gevinst viktigst for staten

Både Tom og Esten fikk store helseproblemer som følge av pionérvirk-somheten i Nordsjøen. For begge har det vært viktig både å få sannheten på bordet, samt få oppreisning for ødelagte yrkeskarrierer. De mener staten bevisst har utsatt dem og deres yrkesfeller for en altfor høy risiko. Hensynet til eventyrlige inntekter gikk foran dykkernes liv og helse. For å bevise dette var de nødt til å gå til arkivene.

■ Legendarisk fotografi: Det norske flagget blir plantet på bunnen av Nordsjøen i 1989 av Yngve Rakke. Foto: ©Yngve Rakke. Gjengitt etter tillatelse.

Rettsak mot staten

Den uavhengige granskningskommisjonen Lossius-kommisjonen avga sin rapport i 2002, og anbefalte at dykkerne skulle få dekket sine tap. Kommisjonens oppdragsgiver, altså staten, overprøvde imidlertid sin egen kommisjons anbefalinger. Nordsjødykkeralliansen førte derfor sin første rettsak mot staten i 2007. Det ble tap i alle rettsinstanser i Norge. Som følge av uenigheter om strategien videre ble det dannet en

utbrytergruppe, Offshore dykkerunionen (ODU). ODU vant frem i Den europeiske menneskerettighetsdomstol (EMD) i Strasbourg i 2013.

Statens godkjenningsansvar

Staten skulle godkjenne alle dykkeroperasjoner i Nordsjøen. Dette var nedfelt i lov gjennom statens godkjenningsansvar. Inntil midten av 80-tallet var det kun mulig å ta ett sertifikat, og det var på 60 meters hjelmdykk. Til sammenlikning var

■ Tom Engh (71), til venstre, og Esten Fløistad (68) i Nordsjødykkeralliansen.

Foto: Lars Erik Hjorthaug.

minstedybden satt til 65 meter på Ekofiskfeltet på 1960-tallet. Tom og Esten begynte altså å dykke dypere enn det var mulig å sertifisere seg for. Etterhvert ble grensene også flyttet fortløpende uten vitenskapelige begrunnelser.

Mye hemmelighold

Den tyngste jobben for Nordsjødykkeralliansen har vært å få tilgang på dokumentasjon. Dette har vært viktig for å kunne forstå hva som har skjedd.

Tom og Esten forteller at de er blitt møtt med mye hemmelighold. De har vært avhengige av å kunne dokumentere at staten har *visst*. Staten har avgitt noe informasjon knyttet til innsynsforespørlene de har kommet med. Samtidig er det også blitt holdt tilbake avgjørende dokumentasjon. Hos Arbeids- og administrasjonsdepartementet ble de først nektet tilgang til dokumentene. Dette ble begrunnet med at dokumentene inneholdt sensitive opplysninger.

– De holdt hemmelig for oss at det fantes graderte dokumenter i vår sak. Senere fikk vi se kopiinstruksene. Taushetsbelagte dokumenter var markert med et rødt kryss på selve arkivkassetten, og selve dokumentene var merket med en blå eller rød tagg. Disse dokumentene skulle kun kopieres til intern bruk

i Arbeidsmiljø- og sikkerhetsavdelingen (AID), og skulle ikke gis ut. Dette resulterte i at vi ikke fikk tilgang på dokumentasjon som kunne blitt avgjørende for rettsakens utfall. Senere har vi imidlertid blitt tilsendt enkelte opplysninger fra dette arkivet anonymt, forteller de.

Stiftelsen Asta

Nordsjødykkeralliansen kom første gang i kontakt med Stiftelsen Asta i 2003. Etter en avtale mellom

■ Etter å ha vært på metningsdykking i 18 døgn, måtte en ung Tom Engh i 1974 rett ut på ny jobb før han rakk å ta skjegget.

Foto: Privat.

Stiftelsen og Arbeidstilsynet, fikk Nordsjødykkeralliansen tilgang til et arkiv som Stiftelsen hadde ordnet. Dykkerne fikk låne kontorplass i Stiftelsens lokaler i riksarkivbygningen, og fikk råd og tips om hvor det ville være lurt å begynne å lete.

Fant viktig dokumentasjon

Historien gjentok seg i 2017. Da fikk dykkerne hjelp av Stiftelsen til å finne frem i arkivet til Helsedirektoratet. Nordsjødykkeralliansen var på leting etter godkjennelser av dykk og dybder.

– Vi fant det vi trengte. Myndighetene hadde nektet for at de hadde uttalt at det var greit å dykke på slike dybder som vi gjorde. Men dette fant vi jo dokumentasjon på i arkivet, forteller Engh, som mener dette stiller beslutningstakerne på 1980-tallet i et veldig dårlig lys, forteller Tom og Esten. De har i 30 år jobbet for å få frem dokumentasjonen, og er fulle av lovord over hjelpen de har fått av Stiftelsen Asta.

Vil fortsette letingen

Enkelte departementer har fortsatt ikke avlevert arkivene. Eller de er avleverte, men departementene har beholdt disponeringsretten. Dermed vil Tom og Esten fremdeles være avskåret fra å få ut opplysninger.

– Olje- og energidepartementet sitter eksempelvis på arkivet etter Industridepartementet. Det er fortløpende at vi ikke får tilgang. Mye av arkivmaterialet vi etterspør er gradert i 80 år. Argumentasjonen er at dette blir skjermet med hensyn til ”rikets interesse”, sier de to.

Burde heller blitt stuntmann Angrer så Tom og Esten på yrkesvalget? Esten er ikke i tvil:

– Om jeg kunne velge karriere på ny ville jeg blitt stuntmann. Det er mye tryggere.

Skribenten er prosjektleder og nettredaktør i Stiftelsen ASTA

Det vi skal gjøre i 2018

Inga Bolstad

Like før jul i fjor mottok vi Kulturdepartementets tildelingsbrev til Arkivverket for 2018.

Et tildelingsbrev er det sentrale styringsverktøyet fra et departement til en underliggende etat – som Arkivverket. Tildelingsbrevet skisserer økonomiske rammer og beskriver prioriteringer, resultatmål og rapporteringskrav for virksomheten. Det er gjennom tildelingsbrevet at Kulturdepartementet stiller bevilgninger til disposisjon for Arkivverket etter at Stortinget har vedtatt statsbudsjettet.

Mål for 2018

For Arkivverkets del fikk vi en økning i budsjetttrammen for 2018 på 15 millioner kroner. Tildelingen innebærer et løft i forhold til fjoråret. Ti millioner kroner skal gå til arbeidet med vedlikehold av digitale arkiver og overføring av disse til depot, og en øremerket bevilgning på fem millioner kroner er satt av til flytting av arkivmateriale fra Arkivverkets magasiner til Mo i Rana og digitalisering der i samarbeid med Nasjonalbiblioteket. Slik sett mener vi det er grunn til å si at arkiv har vært en vinner på statsbudsjettet for i år.

Kulturdepartementet har satt fire overordnede mål for bevilgningen til Arkivverket. Slik de er utformet

■ Riksarkivar Inga Bolstad. Foto: Berre.

gir de en tydelig forventning om at Arkivverkets arbeid skal gi effekter for hele arkivsektoren og samfunnet for øvrig:

- Nasjonens arkiver representerer en helhetlig dokumentasjon av samfunn og kultur

- Velfungerende dokumentasjonsforvaltning i offentlig sektor med effektiv dokumentfangst
- Sterke og synlige arkivinstitusjoner og fagmiljøer i alle deler av landet
- Avleverte arkiver er bevart og tilgjengeliggjort uavhengig av lagringsmedium og format

Samfunnsoppdraget

Arkivverkets tre ulike roller og ansvar er fra departementets side formulert i Arkivverkets samfunnsoppdrag, som er justert i 2018:

Arkivverkets samfunnsoppdrag er å bidra til effektiv dokumentasjonsforvaltning og å sikre, bevare og tilgjengeliggjøre et bredt og allsidig utvalg av samfunnets arkiver.

Som øverste arkivmyndighet har Arkivverket ansvar for blant annet faglige standarder og retningslinjer, tilsyn og veiledning med offentlig arkivarbeid. Arkivverket skal i tillegg iverksette overordnet nasjonal politikk på arkivfeltet. Som bevaringsinstitusjon har Arkivverket ansvar for langtidslagring, tilgjengeliggjøring

■ Kulturdepartementet forventer at Arkivverket øker tilgangen til digitalt arkivmateriale på nett, blant annet gjennom skanning av kilder. Foto: Berre.

og formidling av statlige arkiver og prioriterte private arkiv.

De overordnede målene følges opp i etatsstyringen gjennom det som i tildelingsbrevet kalles resultatomål. De tilsvarer Arkivverkets strategiske mål i det øverste perspektivet i vårt eget strategikart. Målsettingene for hva Arkivverket skal oppnå for disse målene i 2018 går fram av styringsparametere.

Mer skal ut digitalt

Kulturdepartementet er særlig opptatt av at Arkivverket må øke tilgangen til digitalt arkivmateriale på nett, både gjennom å beskrive alle våre arkiver i Arkivportalen og gjennom en betraktelig økning av skannings- og publiseringskapasiteten. Det skal legges til rette for og stimuleres til brukermedvirkning og frivillighet for å kunne styrke arbeidet med tilgjengeliggjøring. I løpet av året skal alt være lagt til rette for

at Digitalarkivet kan tas i bruk som publiseringsplattform for andre arkivinstitusjoner i Norge.

Arbeidet overfor forvaltningen står også sentralt i tildelingsbrevet. Arkivverket skal føre full oversikt over de tjenester vi tilbyr offentlig forvaltning, og vi skal tilby brukerrettet veiledningsmaterieell og ta i bruk egnede metoder for best mulig veiledning til forvaltningen. Etableringen av et forvaltningsforum for elektronisk arkivdanning og overføring vil være en viktig arena for å få innspill til dette arbeidet. Det er også en ambisjon at alle tilsyn i 2018 skal gjennomføres etter ny metodikk – som ble omtalt i *Nordisk Arkivnyt* 4/17 – og at antall mottak av digitalt skapte arkiver fra forvaltningen skal økes ytterligere.

Jobbe sammen

Samarbeid med andre virksomheter, med mål om samordning og utnyt-

telse av ressurser og kompetanse, er en sentral føring i tildelingsbrevet. Arkivverket skal blant annet revidere den nasjonale strategien for privatarkivarbeidet, opprette en samarbeidsarena for arkivsektoren og se på muligheter for å samarbeide med regionale arkivinstitusjoner om bruker- og depottjenester. Åpne data, langtidslagring av digitalt arkivmateriale og utnyttelse av magasinkapasitet blir viktige samarbeidsområder der Arkivverket vil være i tett kontakt med andre statlige virksomheter som opererer i arkiv- og kulturfeltet.

Det mangler ikke på spennende oppgaver. Vi ser fram til et travelt og givende arbeidsår i Arkivverket!

Skribenten er riksarkivar i Norge

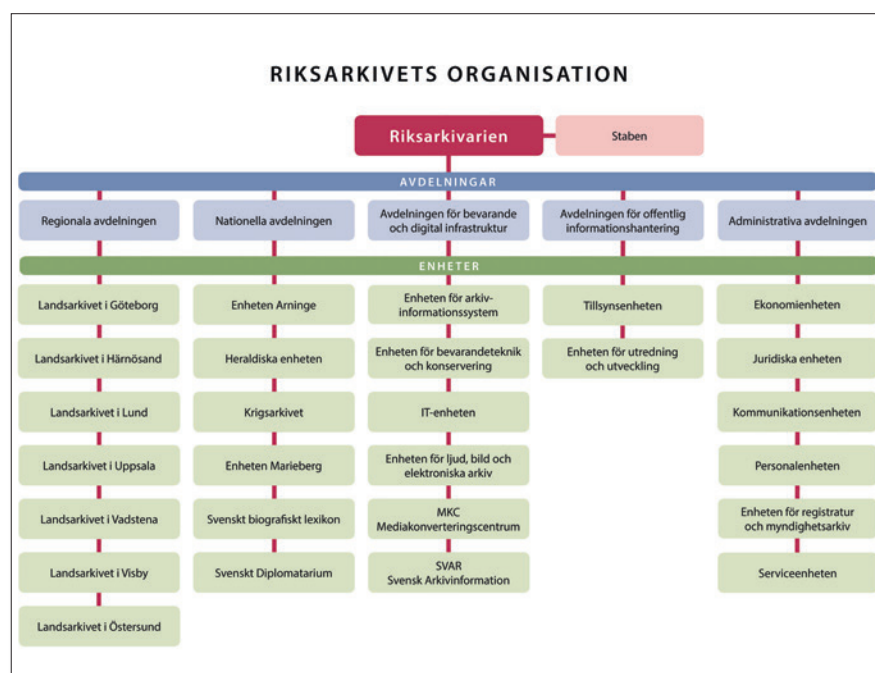
Förändringar i organisation och verksamhetsstyrning

Nora Liljeholm

Riksarkivet genomförde den 1 januari 2018 vissa förändringar i organisation och i verksamhetsstyrning som vi tror kommer att leda till tydligare ansvar för gemensamma utvecklingsfrågor och ökat engagemang hos chefer och medarbetare i frågor som berör hela myndigheten.

Sedan 2012 har Riksarkivet haft en matrisorganisation med en processstyrning. Processorganisationen överlappade delvis linjeorganisationen vilket ledde till en del oklarheter bl.a. om var ansvar för utvecklingsfrågor låg. Vidare hade processansvariga ingen budget och därmed begränsade möjligheter att driva utvecklingsfrågor.

Den 1 januari 2018 ändrade Riksarkivet organisationsform från matris- till linjeorganisation. Utvecklingsfrågor för verksamheter som bedrivs inom flera avdelningar har samlats inom flera avdelningar har samlats inom s.k. *verksamhetsgrenar*. Ansvar för dessa verksamhetsgrenar har fördelats på avdelningschefer (*verksamhetsgrensansvariga*). Dessa chefer – som för övrigt sitter i ledningsgruppen – har därmed dels ett *vertikalt ansvar* för sin egen avdelning och dels ett *horisontellt ansvar* för en verksamhetsgren som bedrivs inom flera avdelningar och enheter. I vissa verksamhetsgrenar utses även *verksamhetsgrensutvecklare* med uppgift att driva

utvecklingsfrågor. Den största förändringen är att ansvar för gemensamma frågor inte längre ligger enbart hos riksarkivarien och staben utan även hos dessa avdelningschefer. Att dessa chefer är en del av ledningsgruppen gör även att riksarkivariens möjligheter för insyn i verksamheten och möjligheter att styra om resurser vid behov ökar.

Som ett led i dessa förändringar renodlades namnen på organisatoriska enheter. Direkt under riksarkivarien finns nu avdelningar och under dessa finns enheter. Enheter kan i vissa fall delas in i sektioner eller grupper. Ingen omorganisation har skett utan det är endast namnen som justerats, vilket innebär att

antalet organisatoriska enheter är det samma som tidigare. Divisioner blev avdelningar och avdelningar blev enheter.

*Skrubenten är utredare
vid Riksarkivets stab*

Riksarkiven och framtidens forskningsfrågor

Cecilia Notini Burch

De nordiska riksarkiven utgör centrala aktörer inom forskningsinfrastrukturen. Den positionen kräver att myndigheterna framtidssäkrar den akademiska forskningens tillgång till det omfattande material som den förvaltar. Det i sin tur fordrar ett delvis nytt sätt att tänka på vad gäller hur tillgången till material organiseras.

Dagens forskare arbetar i allt större grad med digitala analysverktyg. Med hjälp av sådana verktyg kan man ställa nya typer av frågor till material från olika typer av källor, i en omfattning och på ett sätt som för bara tio-femton år sedan var otänkbart. Digitala informationsinfrastrukturer, i vilka digitaliserat material matas in i databaser, kodas och länkas samman, öppnar upp nya möjligheter för forskare att spåra både individer och företeelser över tid och rum, och få fatt på mönster som tidigare var omöjliga att rekonstruera på grund av tidsåtgången vid manuell hantering. Infrastrukturen bidrar också till att forskningen blir mer tvärvetenskaplig.

På svenska Riksarkivet bedrivs under 2018 tre stora infrastrukturprojekt. Projektet SwedPop är ett konsortium bestående av fem svenska institutioner (Umeå universitet, Lunds universitet, Göteborgs universitet, Stockholms stadsarkiv och Riksarkivet), och stöds av

Vetenskapsrådets infrastrukturbidrag. Inom SwedPop länkas historiska befolkningsdata från fem stora databaser samman och blir sökbara på helt nya sätt. Detta ger såväl medicinsk som samhällsvetenskaplig och humanistisk forskning nya, spännande förutsättningar att ställa frågor, då miljontals historiska individer kommer att kunna spåras på detaljnivå via endast en sökingång.

Liknande syften finns inom pilotprojektet TORA, som stöds av Riksbankens Jubileumsfond och Vitterhetsakademien. TORA skapar ett register över byar och gårdar i Sverige från medeltiden fram till omkring år 1800 och publicerar dem som länkad öppen data i en digital

plattform. Genom att bli ett nav för olika framtida databaser med geografisk information kommer TORA att möjliggöra för kombinerade sökningar, och därigenom främja ett flertal forskningsfält inom båda humaniora och samhällsvetenskap.

Nya analysmöjligheter skapas också inom Swe-Clarin, som stöds av både EU och Vetenskapsrådet, och som Riksarkivet deltar i tillsammans med Språkbanken, Kungliga Tekniska Högskolan, Kungliga Biblioteket och ett flertal svenska universitet. Inom Swe-Clarin utvecklas digitala språkteknologiska verktyg, som tidigare nästan enbart användes av språkvetare, för att kunna appliceras på texters innehåll. Det

■ Den digitala utvecklingen innebär möjligheter att sammanställa arkivmaterial på oändligt sätt som öppnar upp för nya forskningsfält och frågeställningar. Foto: Emre Olgun.

möjliggör för forskare från alla möjliga discipliner att analysera massiva textmängder på både nya och gamla sätt. Information som tidigare skulle ha tagit en forskare årtal att manuellt sammanställa, kan datorprogram analysera fram på någon minut.

Den digitala utvecklingen innebär fantastiska möjligheter att sammanställa arkivmaterial på nya sätt, som i sin tur öppnar upp för nya forskningsfält- och frågor. Det för med sig att riksarkiven behöver tänka

i nya, innovativa banor, för att forskningens tillgång till de material institutionerna förvarar ska framtidssäkras. Samtidigt innebär det ett stort ansvar. De beslut riksarkiven fattar idag vad gäller urval av material för digitalisering och infrastruktur-satsningar kommer till stor del att styra

vad framtidens forskare väljer att beforska.

*Skribenten är Riksarkivets
forskningssekreterare*

Mer om Riksarkivets forskningsinfrastrukturprojekt:
<https://riksarkivet.se/forskningsprojekt>

Oxenstiernas verk nu som frimärke

Karin Borgkvist Ljung

Riksarkivet har nu inlett firandet av sina 400 år. Redan ett par dagar in på det nya året presenterades ett jubileumsfrimärke i samarbete med PostNord. I mitten av januari kunde sedan ett mer officiellt frimärkssläpp genomföras i Riksarkivets lokaler i Marieberg.

Sverige har en lång tradition när det gäller att bevara våra historiska källor. Sedan den 16 oktober 1618, då rikskansler Axel Oxenstierna författade Kansliordningen för Rijkzens Archivum, har Riksarkivet haft det högsta ansvaret att förvara, skydda och bevara arkiven. För att uppmärksamma jubilarerna har nu tre frimärken utkommit à 21 krona med tre olika motiv.

Det hela började 2014 med att jag på uppdrag av före riksarkivarien Björn Jordell skickade en förfrågan om jubileumsfrimärke till Posten. Frimärken och deras positiva svar lydde bland annat på följande sätt:

■ Gustaf Mårtensson (PostNord), Karin Borgkvist Ljung och Henrik Dahlström (Riksarkivet).
Foto: Helena Långström.

”Våra frimärken ska på olika sätt spegla vår natur, kultur/näringsliv, vår historia, samtid eller framtid och där passar ert förslag väl in”.

I slutet av 2016 hörde PostNord av sig och vi träffades i Riksarkivet i Marieberg. Deras samstämmiga önskemål var att frimärkena skulle illus-

■ Axel Oxenstierna vakande över Riksarkivets tre jubileumsfrimärken.

trera släktforskning – det som man ansåg att Riksarkivet sysslade med, till exempel genom ett släkträd, en mantalslängd eller dylikt.

– Om ni enbart vill att frimärkena ska koncentrera sig på släktforskning är det ingen idé att vi fortsätter, eftersom Riksarkivet endast ägnar en bråkdel av all sin verksamhet åt just detta, blev vårt svar. Min bestämda åsikt var också att Axel Oxenstierna, som grundare av Riksarkivet, hade en given plats. PostNords representanter backade och vi kom överens om att kompromissa, vilket resulterade i att en mantalslängd fick illustrera det de ansåg att svenskarna i allmänhet var intresserade av!

Jag skickade några illustrationer, det vill säga foton som Emre Olgun, Riksarkivets fotograf hade tagit. Min tanke var att få med dokument som inte enbart kom från Riksarkivet i Stockholm utan även från avdelningarna ute landet.

När det gäller Axel hade jag velat ha porträttet som Jacob Heinrich Elbfas målade 1626, då det ger en mer sann bild av hur Axel såg ut som ung (han var ju trots allt bara 35 år när han dikterade kansliordningen 16 oktober 1618). Det blev istället David

Becks porträtt målat 1651 och det är för övrigt det som de flesta känner igen. Rent grafiskt är porträttet lättare att placera på ett frimärke eller, som det senare blev, på bakgrunden av det så kallade Förstadags brevet (FDC=First Day Cover).

När detta var bestämt undrade PostNord om vi ville ha någon "logga", det vill säga en logga som också är lätt för gemene man att känna igen. Henrik Dahlström, Riksarkivets heraldiske konstnär, föreslog hans "tre kronor" och jag tyckte att även Riksklämman borde vara med och varför inte kansliordningen, den senare även översatt till binära tal? Det blev nu inte kansliordningen utan en sida ur ett brev som Lasse-Maja (den svenske förbrytare Lars Larsson Molin som ofta var klädd i kvinnokläder därav namnet) skrev under sin fängelsetid på Karlstens fästning från 1832 och den sidan blev översatt till ettor och nollor. Detta brev ingår i Värmlands Museum Gårdshandlingar som förvaras av Värmlandsarkiv i Karlstad.

Frimärkenas slutliga motiv blev en sida ur en mantalslängd (Kristianstad län 1815), en detalj ur en geometrisk jordebok (Uppland

1641) samt Emre Olguns foto av fem vackra bokryggar.

Jag och Henrik Dahlström var inbjudna till Frimärksmuseet den 4 januari, dagen för frimärkssläppet och jag höll ett kortare föredrag om Riksarkivets långa historia och förklarade bakgrunden till frimärkena.

Den 16 januari presenterade PostNord och Riksarkivet för ca 85 inbjudna gäster tanken bakom frimärkena och eftermiddagen till ära hade grevinnan Sophia Katarina af Rijkzens Archivum manats fram ur det förflutna för att överrätta en avskrift av kansliordningen till undertecknad. Det hela avslutades med visning av en utställning (Frimärket Riksarkivet 400 år) samt "sprattelvatten" och snittar.

Jubileumsåret är inlett med den äran!

Skribenten är 1:e arkivarie vid Riksarkivet, Marieberg.

Vad gör du på torsdag klockan 13?

Mia Nilsson

För många daglediga i Jämtlands län är svaret på rubrikens fråga självklart – då besöker man After Work! Det är en programpunkt med ett dubbeltydigt namn, men som för oss står för trevlig samvaro och ny input efter avslutat yrkesliv.

Besöker man Jamtli, Jämtlands läns museum, en torsdag förmiddag, slås man av mängden av besökare som mest står och hänger i entrén. De verkar bara stå och vänta. Vad är det de väntar på? Jo, är man på plats exakt 11.45 blir man varse. Då släpps nämligen biljetterna till dagens föredrag, och då ringlar kön lång genom hela entréhallen. Det är många som vill ha den åtråvärda biljetten! Men vi börjar med att backa tillbaka 10 år i tiden.

Hur det en gång började

Under 2008 fördes diskussioner mellan Landsarkivet i Östersund, Föreningsarkivet i Jämtlands län, Jamtli och Birka folkhögskola om det skulle vara möjligt att anamma en idé som genomförts på Trøndelag Folkemuseum i Trondheim. Idén gick ut på att erbjuda föredrag för daglediga. Vi menade att många äldre fortfarande var pigga och nyfikna, och att de ville fortsätta att lära sig nya saker. Idén var god, men i diskussionerna bestämdes att det egentligen inte var själva föredraget

som var programidén. Istället såg vi framför oss möjligheten att skapa en mötesplats för äldre som avslutat sitt yrkesliv. Att alltid ha en värd på plats innan föredraget som hälsade välkommen kändes viktigt, liksom att det skulle finnas möjlighet att fika efter föredraget. Det skulle ge möjlighet att mötas och prata vidare med varandra. Kanske skulle besökarna på så vis också kunna skaffa nya bekanskap?

■ Den åtråvärda biljetten.

Foto: Maria Press.

Kulturhistoriskt fokus

Redan från början var det självklart att innehållet i föredragen skulle ta sin utgångspunkt i kulturhistoria och att det skulle vara lokal förankring i berättelserna. Eftersom en av arrangörerna var en utbildningsinstitution hade vi från starten erbjudande om kurser som anknöt en del av de teman som fanns bland föredragen. Om vi till exempel hade ett föredrag om äldre fotografier – fanns det erbjudande om en kurs i digital fotografering som man kunde anmäla sig till. Vi hade även programpunkter där det ingick både teori och praktik. Första halvan i programpunkten om personforskning var då en presentation kring hur man söker, och i andra halvan fick besökarna prova på att söka själva på arkivet. Däremellan hann vi dricka kaffe tillsammans.

Stillsam inledning

Det första programmet kom ut till hösten 2008. Vid tio tillfällen kunde en tänkt publik själva välja vilka programpunkter de var intresserade av, sedan var det bara att dyka upp. Det var ingen föransökan eller förbokning av biljetter och alltid samma tid och plats, torsdag kl. 13 på Jamtli, som har en stor mötessal. Vi fick en mindre grupp "stammisar" som kom troget varje gång oavsett vad vi erbjöd. Sedan var det också många som gjorde så som vi tänkt innan, valde ur programmet vad de ville komma och lyssna på. De första ter-

■ Många vill ta del av program, samvaro och fika vid After Work.

Foto: Agneta Brink.

minerna var det ganska stadigt mellan 25 – 35 besökare varje gång. Idén med kurserna, och de tvådelade programmen med teori och praktik fungerade bra.

Besöksexplosion!

Men så hände något! Exakt vad det var som hände, vet vi fortfarande inte. Men plötsligt var föreläsningssalen i stort sett full – 90 personer varje torsdag! Besökarna började komma minst en timme innan och "paxa" platser inne i föreläsningssalen, genom att lägga ut klädesplagg eller väskor på stolarna. Sedan gick de och fikade, och när föredraget började hade många suttit på sina platser i minst 45 minuter. Idén med teori och praktik fick raskt strykas, och vi var tvungna att hitta på ett system för att förhindra att de som hade nära till Jamtli kom direkt kl. 11 när museet öppnade, för att hinna "paxa" upp 10 – 15 platser till vänner och bekanta, och på så sätt stänga ute de som hade längre väg att åka. En del slutade komma för att det inte alls var säkert att de skulle få plats. – Varför kunde vi inte ha förbokning? – Varför började vi inte ta betalt? På

så vis menade besökarna att vi skulle få bättre ordning och reda, och de som då förbokat sin biljett skulle veta säkert att de hade en plats för att sitta och lyssna.

Biljettsystem ett måste

Förändra idén ville vi inte. Det skulle fortsätta att vara enkelt – alltså att bara dyka upp. Och det skulle inte kosta något. Men någon form av biljettsystem var vi tvungna att komma på, för att bereda så många som möjligt plats. I samma veva som detta bryderi dök upp, kom digital teknik upp som en lösning. Skulle man kanske kunna sända föredraget i realtid till ytterligare en lokal? Vi har fått prova oss fram under åren. Kanske har vi tappat några besökare längs vägen, men vi har definitivt nått många fler än vi trodde vi skulle från början.

Blandat program

Idag är After Work mer än föredrag, nästan som en egen institution. I programmet försöker vi blanda lite tyngre inslag med lättare, men alltid med jämtländsk kulturhistoria som utgångspunkt. Alla ska hitta något.

Vi tar även hjälp av dem som kommer och lyssnar, genom att de får besvara utvärderingar en gång per år. Här finns utrymme att lämna önskemål om programpunkter. Många väljer fortfarande bara de programpunkter de är intresserade av, men vi har fått kvitto på att många besökare går på alla föredrag och blir förundrade över att det de inte trott skulle vara intressant, faktiskt var det.

Deltagare via länk

Vi delar ut gratis biljetter från 11.45 i Jamtli's reception. Sedan stannar i stort sett alla kvar och fikar eller äter lunch med varandra. Räcker inte platserna i föreläsningssalen, finns biljetter till Landsarkivet, dit vi sänder via You Tube. Jamtli har investerat i ny modern utrustning, vilket gör att sändningskvaliteten höjts avsevärt, jämfört med våra första försök. Med teknikens hjälp har vi nu också möjlighet att sända föredragen till en mängd platser - just nu 11 stycken runt om i länet. Det enda mottagarplatserna behöver för att kunna ta emot sändningen är projektor, duk och dator. Men vi ställer också krav på att det ska finnas

en värd på plats, och att det ska finnas fika att köpa för dem som kommer och lyssnar. Här samarbetar vi till exempel med föreningar, församlingar och bibliotek. Under hösten 2017 var det nära 2000 personer som kom och lyssnade på föredrag kring allt från Nödåret 1867 till tonsättaren Peterson-Berger. Nära hälften av dessa deltog via länk. Det är i stor utsträckning personal från arkiven och Jamtli som håller föredragen, som inte får vara akademiskt högrävarande utan ska vara mer lättillgängliga, helst inte vara längre än en timme och med utrymme för frågor.

Visning i alla kommuner

De tekniska möjligheterna som vi har idag gör att vi kan sända till minst ett ställe i varje kommun i länet. Det har bland annat bidragit

till att vi har fördubblat besökssiffrorna. Självklart underlättar detta för många, som fått kortare restider. Vissa föredrar också att åka till någon sändplats, fast de egentligen har närmare till Jamtli. Det blir en mindre grupp att fika tillsammans med och man hinner prata med alla, vilket en del har uttryckt som positivt. Vissa värdar, men även besökare har kompletterat innehållet i föredraget med egna arkivhandlingar och fotografier, och på så vis delat med sig av sina egna berättelser i samband med fiket. Detta är ju också enklare om man är en mindre grupp på plats.

Hemligheten bakom

Vad är då framgångsfaktorerna? Jag skulle vilja säga att vi lyckats i våra intentioner att skapa mötesplatser. Att gå på After Work är så mycket

mer än att lyssna på föredrag, som visserligen håller hög kvalitet och är intressanta. Men att komma hemifrån, få träffa andra över en fika och prata bort ytterligare en stund – det är det viktiga. Och inte minst att det alltid är samma tid och samma plats! Torsdag kl. 13!

Skribenten är arkivpedagog vid Riksarkivet, Landsarkivet i Östersund och Föreningsarkivet i Jämtlands län

Här kan du läsa mer om vårens program.

<http://arkivetiostersund.se/pa-gang/after-work/>

Stolt Riksarkiv ser tillbaka och tittar framåt

Helena Långström

Det stora jubileumsåret är här! Det svenska Riksarkivet går in i ett intensivt 2018 fylldt med olika aktiviteter och evenemang.

– För mig är det här ett viktigt år då vi kan se tillbaka med stolthet. Riksarkivet har haft en central roll i

samhällets informationshantering i 400 år. Men det är också ett år då vi ska se framåt och lyfta våra framtidsutmaningar, säger riksarkivarie Karin Åström Iko.

Hur ska Riksarkivets roll se ut i framtiden? Att vi lever i en tid då förutsättningarna för informationshanteringen förändras har givetvis inte undgått någon: nya förutsättningar, nya utmaningar och höjda förväntningar på att information ska vara tillgänglig oavsett tid och rum.

Stor utredning om arkiv

Regeringen har tillsatt en stor arkivutredning. Inför att utredningen skulle få sitt direktiv gjorde Riksarkivet ett inspel till regeringen under hösten

2017 och lyfte frågor som myndigheten anser är viktiga att utreda, t.ex. att regelverken måste moderniseras och att Riksarkivet behöver en långsiktig och stabil finansiering.

– Mitt huvudbudskap till regeringen var att vi måste ha en samlad syn på informationshanteringen i samhället, där ansvaret inte sprids ut. Vi måste kunna säkra medborgarnas och samhällets behov av information, oavsett om den är analog eller digital, säger Karin Åström Iko.

Riksarkivarien åker på "turné"

Ett annat sätt som arkivfrågor uppmärksammas under året är genom riksarkivariens "turné". Syftet med dessa möten runt om i landet är

■ "Vi är oerhört glada över att kunna göra all vår digitala arkivinformation tillgänglig för allmänheten. Det är en viktig milstolpe i vårt förändringsarbete och extra roligt att kunna erbjuda detta i år när Riksarkivet fyller 400 år", säger Karin Åström Iko.

Foto: Helena Långström.

■ Riksarkivets stora jubileumsår 2018 är här. Det svenska Riksarkivet firar 400 år och året är fyllt med olika aktiviteter och arrangemang.

Foto: Helena Långström.

att träffa personer och aktörer som Riksarkivet kanske inte vanligtvis träffar. Första stoppet skedde i Östersund där Riksarkivet träffade samiska organisationer, politiker och andra intresserade för att lyssna in synpunkter och förslag med anledning av Riksarkivets uppdrag att lyfta frågan om de samiska arkiven och samarbeta för att säkra dessa för framtiden.

Andra teman för vårens turnébesök är "Fake news, fakta och forskning" (Norrköping), bevarande av det fotografiska kulturarvet (Landskrona), digital humaniora och labb med digitaliserat arkivmaterial (Göteborg).

Festligheter i hela landet

Såklart blir det också fest när man fyller år! Det sker i hela landet med

olika aktiviteter, t.ex. bokutgivningar, utställningar, föreläsningar, visningar, kurser, samarbeten med andra arkiv och föreningar, och mycket mycket mer.

Postnord kickade igång firandet redan den 4 januari genom att släppa ett jubileumsfrimärke. Och i början av januari öppnade utställningen "Unboxing Arkivet" där 32 designstudenter gjort egna tolkningar av arkivmaterial (se artiklar om dessa båda händelser på annan plats i detta nummer). En "present" till hela svenska folket blev den fria tillgången till Riksarkivets digitala bilder som blev verklighet 1 februari.

Riksarkivet har valt den 19 april för att fira sin födelsedag. Då ordnas en högtidlig jubileumsfestlighet med föreläsningar och musik. Bland gästerna märks H.M. Konungen,

kronprinsessan Victoria, kultur- och demokratiminister Alice Bah Kuhnke, nordiska riksarkivarier och många fler.

I mitten av oktober är det så dags för hela personalen att samlas.

– Det är första gången på sju år som alla träffas samtidigt! Även om Riksarkivet firar 400 år så är det bara åtta år sedan landsarkiven blev en del av myndigheten Riksarkivet. Det är också ett av målen med vårt 400-årsfirande: att göra det tillsammans!

Skribenten är Riksarkivets kommunikationsstrateg

Designstudenter i dialog med arkivet

Karl-Magnus Johansson

Riksarkivet fyller 400 år och på enheten Landsarkivet i Göteborg startade firandet redan under jubileumsårets andra vecka. Den 11 januari invigdes utställningen "Unboxing arkivet – 400 år av berättelser" med en välbesökt vernissage.

Utställningen är skapad av 32 studenter från årskurs 2 på kandidatprogrammet i design vid Högskolan för design och konsthantverk (HDK), Göteborgs universitet. Sedan flera år har Landsarkivet samarbetat med designutbildningar på HDK vilket resulterat i utställningar och gemensamma föreläsningsserier. 100-tals designstudenter har fått ökad kunskap om hur arkiv kan vara en resurs i sin verksamhet.

Den utställning som nu visas är resultatet av en delkurs kring begreppet "mediering", där studenterna har undersökt utställningsmediet, och där Landsarkivet bidragit med dimensioner kring arkivens mediering och materialitet. Efter introduktionsföreläsningar om arkiv och presentation av Landsarkivet, fick studenterna i uppgift att välja ut ett föremål från sin vardag som de upplevde att de hade en särskild relation till. Föremålen fick de ta med sig till oss och visa upp för två arkivarier som direkt skulle göra associationer till arkiv och hänvisa studenterna till var sitt arkivmaterial som de sedan skulle arbeta med.

Några exempel: Studenten Milma valde att ta med och visa upp sina hemnycklar med förklaringen att hon flyttat många gånger, både inom Sverige och mellan olika länder, och på så vis kommit att intressera sig

■ Utställningen öppnades med vernissage den 11 januari och pågår till slutet av mars. Foto: Karl-Magnus Johansson.

■ Sittmöbel av studenten Esbjörn Grip, skapad med utgångspunkt i styrelseprotokoll från Bohusläns fruktodlares länsförening från 1920-talet.

Foto: Karl-Magnus Johansson.

för frågor om hem, medborgarskap och gränser. Vi hänvisade henne till ansökningar om uppehållsböcker från 1920-talet. Studenten Anna hade med sig boken *Hatet* av Maria Sveland, och förklarade att hon kände stort engagemang kring frå-

gor som rörde feminism och antifeminism. Vi hänvisade henne till en dombok som innehåller handlingar från rättegången mot den anklagade "trollkånan" Malin i Kungälv 1669. Studenten John hade med sig ett par hörlurar eftersom han är intresserad av ljud - han blev hänvisad till informationsmaterial om bullermätningar i Yrkesinspektionens arkiv.

Efter att ha arbetat med arkivmaterialet fick studenterna själva göra tolkningar och gestaltningar som nu ställs ut på Landsarkivet som en del i Riksarkivets 400-årsjubileum. Utställningen, som innehåller en mängd olika uttryck, såsom illustration, möbeldesign och grafisk form, visar hur kreativa processer kan inspireras och användas av arkiv.

Studenterna visade stort engagemang och närmade sig både arkivmaterial och konceptuella tankar kring arkivet på ett ambitiöst sätt. Inte minst lyckades studenterna med att förmedla arkivens oanade möjligheter i en mycket uppskattad utställning. Arbetsprocessen kring samarbetet har varit lärorik för båda parter och kommer säkerligen sätta spår i både arkivets förmedlingsarbete och studenternas designprocesser. Eller som studenten Esbjörn beskrev sina erfarenheter från samarbetet: "För mig har det här öppnat en dörr till något som jag inte visste fanns."

Skribenten är verksam som arkivarie vid Riksarkivet – Landsarkivet i Göteborg

Dombogsdatabasen

Helga Hlín Bjarnadóttir

I 1998 vedtog Islands Alting en lov angående ejendomsretten til Islands højland. Der blev oprettet et såkaldt ødemarksudvalg, som havde til opgave at fastlægge nationalområder – altså landområder, der ikke var i privateje. I denne proces var det nødvendigt at gennemgå en stor mængde originalkilder fra Islands Nationalarkiv, blandt andet sysselmændenes dombøger. Disse bøger har normalt ikke nogen indholdsfortegnelse, så halvvéjs igennem processen besluttede man at udarbejde en særlig database, hvor man indholdsregistrerede bøgerne. Dette arbejde begyndte i 2007, og derfor fejrer databasen 11 års fødselsdag i år.

Dombogsdatabasen er en oversigt over sysselmændenes embedshandlinger, og de dækker perioden fra 1600-tallet til ind i 1900-tallet. Selv om sysselmændsinstitutionen har eksisteret siden 1200-tallet, er de ældste bøger fra midten af 1600-tallet. Året 1930 er en øvre grænse, fordi personoplysninger ifølge Islands oplysningslov er utilgængelige for offentligheden i 80 år.

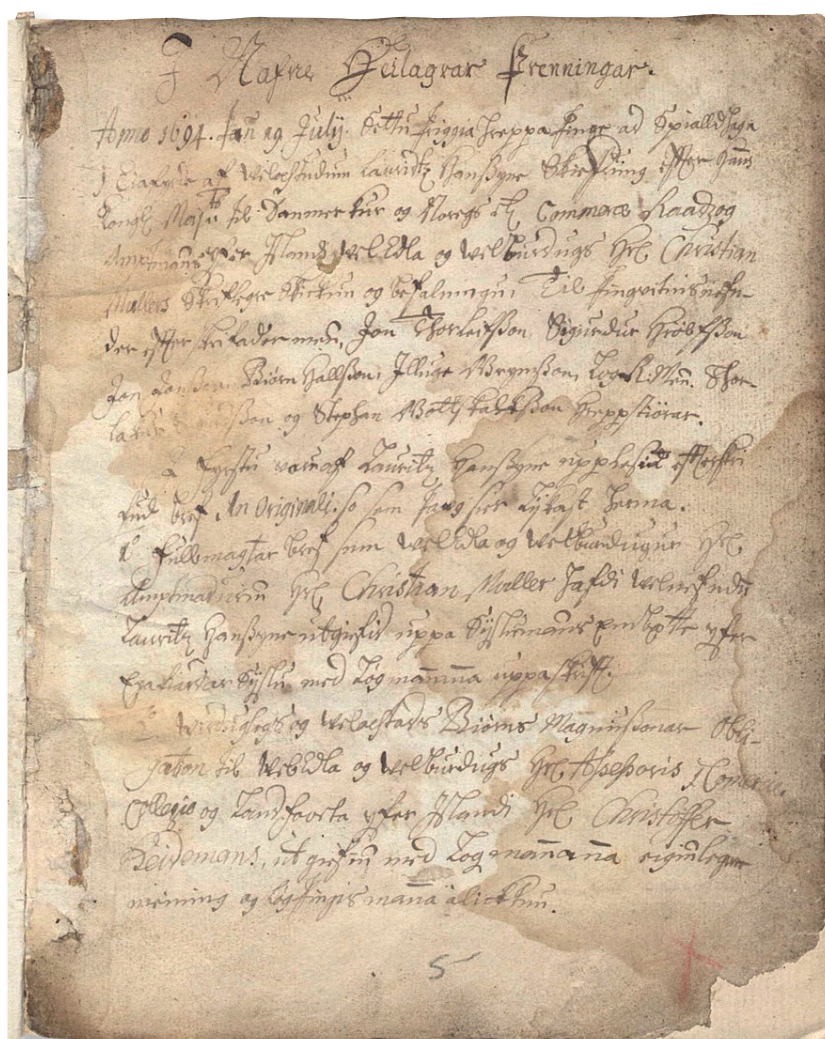
Eftersom dombøgerne ikke har nogen indholdsfortegnelse, tager det tid at oprette databasen. Hver bog læses side for side, og der indføres et lille resume i databasen. I hver indføring i basen anføres, hvor og hvornår embedsnotatet har fundet sted, og ligeledes hvilken bog sagen kan findes i. Hver indføring indeholder et lille resume og kategoriseres også efter indhold. Man kan således søge efter gerningsord eller sagskategorier og også efter ord, der forekommer i resumeet. Der er i alt seks kategorier,

nemlig erhvervsforhold, økonomiske forhold, sager om fast ejendom, retspleje, sociale forhold og forvaltning og forvaltningshandling.

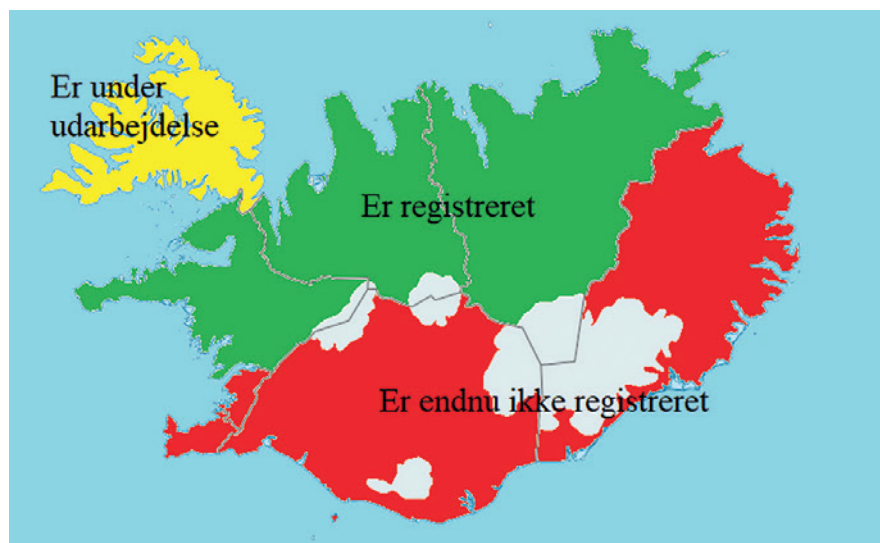
Hver indholdskategori har dernæst gerningsord, som giver en nærmere kategorisering af indføringen. Der er i alt 180 gerningsord, fx fiskeri, anlægsbygning, handel, arv, beslaglæggelse af ejendom, skøder, købekontrakter, jordbesiddelser, ærekrænkelser, lejermål (uægtekska-

beligt samleje), mord, tyveri, usømmelig optræden, slagsmål, skilsmisse og så videre.

Databasen bærer præg af det faktum, at den som allerede nævnt er oprettet som følge af loven om nationalområder og af hensyn til udvalget, som skulle adskille statsejendom fra privat ejendom. Af den grund er indføringerne angående jordbesiddelser mere udførlige end andre. Endvidere har man lagt vægt på topografi, fx

■ Dombog. Eyjafjarðarsýsla fra 1694.

■ Oversigt over registreringer efter landområder i januar 2018.

stednavne, repper, sysler, sogn, personnavne, skelmærker og så videre. Eftersom islandske jordbesiddere er meget interesserede i disse oplysninger, mener man, at sådanne udførlige oplysninger er en fordel.

Allerede nu er der kommet knapt 111.000 indføringer i basen fra cirka 400 bøger fra elleve sysler. Dombøgerne fra nord- og vestlandet er registreret, men der resterer syd- og

østlandet. I fjor begyndte man at registrere Vestfjordene, og man er kommet ganske langt. Der mangler otte sysler og over 400 bøger.

Alle oplysninger i dombogsdata-basen er nyttige på mange måder. Hvis man søger efter en handling, som ikke kan dateres eller stedsbestemmes, kan det kræve mange anstrengelser og megen tid at bladre igennem de utallige sider som dom-

bøgerne indeholder. Med dombogs-databasen kan man finde den slags langt lettere, vel at mærke hvis det er registreret i dombogsdata-basen. Hvad der hidtil tog måneder eller endog år, tager nu 10 minutter. Desuden er mange af bøgerne scannet og lagt på internettet, så man skal blot på læsesalen for at læse dem.

Med oprettelsen af dombogsdata-basen er kilderne mere tilgængelige og brugervenlige. Ikke alene bliver arkivalierne mere tilgængelige, men det giver også en bedre opbevaring af arkivalierne selv. Dombogsdata-basen åbner en ny kategori af kilder for forskere og dermed en ny og frisk synsvinkel. Selv om det vil tage en rum tid at blive færdig med registreringen af sysselmændenes dombøger i databasen, er det arbejdet værd på langt sigt.

Forfatteren er historiker

<http://domabaekur.manntal.is/>

Islands Nationalarkivs tilsynsundersøgelse i 2016

Árni Jóhannsson

I begyndelsen af 2016 gennemførte Islands Nationalarkiv en tilsynsundersøgelse blandt de afleveringspligtige: statsinstitutioner og virksomheder ejet af staten, og resultaterne blev udgivet i rapporten *Skjalavarsla og skjalastjórn ríkisins 2016. Niðurstöður eftirlitskönnunar Þjóðskjalasafns Íslands*.¹ Det er

tredje gang, arkivet har gennemført en sådan undersøgelse i Islands Nationalarkiv. De tidligere undersøgelser blev gennemført i 2004 og 2012, og man har derfor fået god erfaring med anvendelse af undersøgelser som tilsyn. Islands Nationalarkiv har den forvaltningsmæssige opgave at være tilsynsførende med statens arkivering og arkivstyring, og tilsynsundersøgelser har været gode redskaber til at indhente en stor mængde information fra de afleveringspligtige. Informationerne bruges derefter til at forbedre arkivets rådgivning og til at samarbejde med myndighe-

der om at forbedre deres arkivering. I alt modtog 200 statsinstitutioner og virksomheder en spørgeliste om deres arkivering. Listen indeholdt 69 spørgsmål opdelt i otte grupper, men det var ikke sikkert, at hver eneste institution besvarede alle spørgsmål, for nogle af dem blev kun vist, hvis andre svar krævede nærmere oplysninger. Da fristen til at besvare undersøgelsen var udløbet, havde 160 afleveringspligtige besvaret spørgsmålene, de havde fået forelagt, og selv om svarprocenten er ganske god, 80%, drejer det sig jo om indhentning af oplysninger angående

¹ <https://skjalasafn.is/files/docs/Skjalavarsla-skjalastjorn-riksins-2016.pdf>

en lovforeskrevet opgave for arkivet, og derfor havde det været rimeligt, om alle havde svaret.

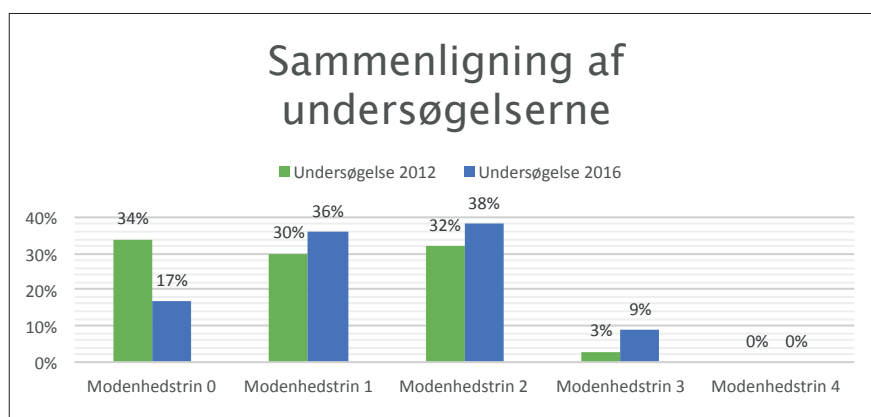
Resultater

I rapporten anføres de vigtigste resultater, der kan udledes af svarene på undersøgelsen.² Det er følgende:

- Arkivdanning og arkivering hos de afleveringspligtige bliver generelt bedre.
- For mange statslige afleveringspligtige instanser støtter sig ikke til Islands Nationalarkivs regler og vejledninger.
- Myndigheder mangler generelt en oversigt over deres arkivering og arkivstyring, hvilket kunne opnås ved anvendelse af en arkiveringsplan.
- Journaliseringen af sager og anvendelsen af journalplaner er mangelfuld.
- Bevaring af e-mail i forbindelse med sager er mangelfuld.
- Der er behov for en indsats hos visse grupper statsinstitutioner.
- Der finder stadig ulovlig destruktion af arkivalier sted.
- Anmeldelser af digitale datasystemer til Nationalarkivet går langsomt, og arkiveringsversioner indgår sent.
- Forældede digitale datasystemer og forældede medier skal indberettes.
- Arkivdepoter er sjældent godkendt.
- Der vil indgå 70.000 hylde-meter papirdokumenter til Nationalarkivet i løbet af de næste 30 år.
- Det anbefales, at de afleveringspligtige instanser har en særlig medarbejder til at varetage journalisering og arkivering.
- De afleveringspligtige, som ikke besvarede undersøgelsen.

De resultater, som Islands Nationalarkivs arkivarer har fundet mest slående ved gennemgangen, var, at journaliseringen af sagerne og anvendelsen af journalplaner stadig var meget

² Skjalavarsla og skjalastjórn ríkisins 2016, s. 9.

■ Sammenligning af arkivmodenhedstrin for de afleveringspligtige i 2012 og 2016.

mangelfuld hos de afleveringspligtige, og ligeledes at man ikke havde bevaret e-mail i de afleveringspligtiges sagsmapper, selv om de havde forbindelse til løsningerne af sagerne. Det er lovpligtigt i Island både at registrere oplysninger om sager og at arkivere dokumenter. Det er derfor chokerende, at så høj en andel, som det er tilfældet, ikke registrerer oplysninger om deres sager, ikke anvender journalplaner og ikke opbevarer deres e-mail.³ Selv om anvendelsen af journalplaner er øget fra undersøgelsen i 2012 til 2016, er der stadig institutioner, der anvender journalplaner forkert. Endvidere sorteres sagerne efter journalnummer i stedet for at sortere dem efter nøglerne i journalnøglen, hvilket sikrer, at sager af samme type ligger sammen, og gør det lettere at finde dokumenterne.⁴ Endvidere er det slående, hvor få der anvender arkiveringsplaner, som er arkivarens vigtigste redskab og giver et godt overblik over arkivet og alle beslutninger, der er taget om det.⁵

En sammenligning med den tidligere undersøgelse

Da Islands Nationalarkiv har foretaget mere end én undersøgelse, kunne man sammenligne resultaterne af dem og se, i hvilken retning arkiveringen i Island bevægede sig.

³ Skjalavarsla og skjalastjórn ríkisins 2016, s. 20 og 23–24.

⁴ Skjalavarsla og skjalastjórn ríkisins 2016, s. 21.

⁵ Skjalavarsla og skjalastjórn ríkisins 2016, s. 17.

For at kunne sammenligne resultaterne af undersøgelserne ordentligt har man udarbejdet et redskab, der kaldes *Arkiveringsmodenhed* og er omtalt tidligere i dette tidsskrift i 2016.⁶ Resultaterne af undersøgelsen, der blev gennemført i 2012, viste, at arkiveringen i Island ikke stod sig godt, og det viste sig i modenheden hos de institutioner, der deltog. På det tidspunkt havde 34% af de afleveringspligtige modenhedstrin 0, 30% modenhedstrin 1, 31% trin 2 og kun 4% trin 3. Ingen institution nåede trin 4. Undersøgelsen blev besvaret af 172 respondenter. Svarene fra de 160 respondenter, der havde besvaret tilsynsundersøgelsen i 2016, blev ligeledes opført i samme tabel, og resultatet var, at der nu kun var 17%, der havde modenhedstrin 0, 36% modenhedstrin 1, 38% trin 2 og 9% trin 3. Som sidste gang nåede ingen trin 4. Tabel 1 viser, at der er sket en betydelig forbedring fra undersøgelse til undersøgelse. Islands Nationalarkiv har arbejdet målbevidst på at forbedre sin rådgivning og øge de afleveringspligtiges viden om de krav, de skal opfylde, og vigtigheden af god arkivering.

*Forfatteren er arkivar ved
Islands Nationalarkiv*

⁶ Helga Jóna Eiríksdóttir, „En model til måling af den generelle tilstand af arkivering hos offentlige myndigheder og institutioner“, Nordisk Arkivnyt 61:1, s. 5–7.

Med Nielsine til demokratidag blandt skoleelever i Odense

Annette Østergaard Schultz

Da skolerne i Odense inviterede Rigsarkivet med til demokratidag for eleverne i 8. klasse, var det oplagt at tage arkivalierne om Nielsine Nielsen med. Formålet med demokratidagen var at give de unge et indblik i, hvordan man på mange forskellige måder kan få sin stemme hørt i samfundet. Selv om Nielsine Nielsen levede på en tid, hvor kvinderne ikke havde meget at skulle have sagt uden for hjemmets fire vægge, er hun et godt eksempel på, hvordan en enkelt og stædig stemme somme tider kan flytte bjerge.

Nielsine skrev nemlig i januar 1874 til det danske undervisningsministerium for at blive optaget på universitetet. Hun havde i julen læst en artikel om kvindelige læger i USA, og da stod det hende klart, at hun ikke længere ville være lærerinde for velstående folks børn. Hun ville være læge.

Få år tidligere havde Georg Brandes oversat John Stuart Mills *Kvindernes Underkuelse* og med sin foredragsrække om *Hovedstrømninger i det 19. Aarhundredes Litteratur* sat det moderne gennembrud i gang med sit krav om, at kunst og litteratur skulle sætte problemer under debat. Det gjorde Henrik Ibsens skuespil *Et Dukkehjem* i høj grad. Men på det tidspunkt, hvor *Et Dukkehjem* problematiserede kvindens rolle i et stærkt patriarkalsk samfund og vakte både debat og

■ Dagen inden demokratidagen var der travlhed i Rigsarkivets badgeproduktion. Teksten er: "Sådan Nielsine! Uddannelse – Ligestilling – Demokrati".

Foto: Ronja Hougner Vejdegren.

forargelse, var der gået fem år, siden Nielsine havde taget kampen op i praksis og sendt sin ansøgning til Undervisningsministeriet. Og da 'den store sædelighedsfejde' rasede de litterære kredse i 1885–1887, havde Nielsine allerede taget sin kandidatgrad i medicin med udmærkelse.

Men modstand mødte hun fra første færd - og lige til den anden side af graven, hvor kolleger i lægeverdenen modsatte sig, at hendes erindringer posthumt blev publiceret, fordi man mente, at hun udstillede nogle mandlige fagfæller på en uheldig måde.

Da hendes henvendelse i 1874 havnede i Undervisningsministeriet, havde man så at sige aldrig kendt magen! På Københavns Universitet, som på det tidspunkt var Danmarks eneste, studerede unge mænd under sikkert kyndig vejledning af noget ældre mænd. Det var sådan set ikke fordi, der noget steds stod, at kvinder ikke havde adgang, oplyste Juridisk Fakultet. På den anden side stod der heller ikke, at kvinder havde adgang til universitetet. Det var derfor nærmest en mur af selvfølgelighed, der i første omgang spærrede Nielsine vejen. Universitetet var for mænd. Og

eftersom man skulle være indskrevet ved et universitet for at tage en studentereksamen, var også studentereksamener for mænd. Men Undervisningsministeriet overvejede dog sagen og spurgte sig for blandt fakulteterne på det københavnske universitet. Svarene, der indløb, var meget forskellige. Det mest positive svar var fra Det Matematiske Fakultet. Her så man intet i vejen for, at kvinder blev optaget på universitetet. Modstanden fandt man først og fremmest på Teologisk Fakultet og hos et mindretal på Det Medicinske. Modsynspunkterne ligner i dag karikaturer på mandligt hovmod; men det var utvivlsomt alvorligt ment, når professor Scharling, dekan på Det Teologiske Fakultet, udtalte, at man nærede "ingen Tillid til, at der ved skulde opnaaes betydelig Udbytte, enten til Videnskabens Fremme, Menneskehedens aandelige Udvikling eller nogen virkelig Forbedring i Qvindens Kaar..." Professor Saxtorph, som Nielsine siden fik som lærer, udtalte bl.a., at Universitetet: "bør af al Magt modarbejde denne udskejende Retning af Emancipationen, hvorved kvindelige Personer trænge sig ind i Stillinger, der ere fuldstændigt upassende for dem, og hvorved de gjøre sig aldeles uskikkede til det, som er deres Opgave i Samfundet." Ifølge Saxtorph var det at passe mand og børn (i den rækkefølge).

Trods det samfundsomstyrtende i forehavendet udfærdigede Undervisningsministeriet et lovforslag, som blev vedtaget i juni 1875. 10 år senere stod Nielsine med kandidatgrad og topkarakter og kunne begynde sin karriere. Fra hendes erindringer ved vi, at modstanden ikke var slut. Som regel var de kandidater hun fulgtes med, flinke nok, men de kunne også vise foragt og finde det højst upassende, at hun spiste ved samme bord som kollegerne. En af de overlæger, som hun var i turnus hos, præsenterede hende konsekvent over for andre læger som "Frøken Halvdoktor".

Frøken Halvdoktor havde ikke desto mindre banet vejen for kvinders akademiske uddannelse og dermed også for kvindernes deltagelse i f.eks. den statslige forvaltning. Si-

■ Alle deltagere i de to workshops, der blev afholdt i løbet af dagen, fik udleveret en plakat – med opfordring til at skifte Justin Bieber ud – eller måske til ophængning på døren ind til teenageværelset.

Plakat: Rigsarkivet.

den blev Nielsine Nielsen også aktiv i kampen for kvinders stemmeret, som blev gennemført i Danmark året før hendes død i 1916.

Anno 2017 kunne elever i 8. klasse sagtens finde ting at lade sig inspirere af i Nielsines historie: Hendes beslutsomhed, hendes vedholdenhed – og hendes mod på at være anderledes. Livlige diskussioner i grupperne kom omkring så forskellige emner som de dårligere lønninger til kvindelige landsholdsspillere – en spillerstrejke blandt EM-sølvmedaljevinderne (fodbold) var aktuel. Modet til at sige fra og modet til at sige til over for lærere, kammerater og politikere og manglende ligestilling for LGBT-personer blev også diskuteret.

Diskussionen i grupperne blev sat i gang ved hjælp af flashcards og citater fra nogle af Rigsarkivets mange kilder om Nielsine Nielsen.

Medfølgende lærere fik ikke noget at lave, for eleverne koncentrerede sig om spørgsmålene. På den måde fik en historie og nogle arkivalier fra 1800-tallet sat gang i debatter om væsentlige sider af demokratiet blandt teenagere i en dansk storbys indvandrerpregede bydel i 2017.

◆
Skribenten er Arkivar ved Rigsarkivet

Fakta

Rigsarkivet har også udarbejdet en såkaldt gymnasiepakke med en række kilder om Nielsine Nielsen: sa.dk/Nielsine

Rigsarkivet finder de afgørende spor i "Forsvundne arvinger"

Julie Avery

Hvem drømmer ikke om at finde en ukendt rig onkel fra Amerika, som de en dag skal arve? Sådan lyder introen til en ny TV-serie, som DR har lavet i samarbejde med Rigsarkivet. Her følger man arkivar Adam Jon Kronegh på job, når han dykker ned i Rigsarkivets 460 hyldekilometer arkivalier i jagten på de forsvundne arvinger, som bobestyrerne ikke selv kan finde frem til.

Danskerne er vilde med historieprogrammet

"Forsvundne arvinger" rullede over skærmen for første gang den 30. januar. Udover jagten på de forsvundne arvinger, så indeholder hvert program særligt interessante danmarkshistoriske spor fra perioden, f.eks. tiden under Anden Verdenskrig med modstandsfolk og stikkere, synet på børn født udenfor ægteskab eller de såkaldte åndssvageanstalter og tvangssterilisation i Danmark. DR's seertal viser, at der er en stor interesse for den slags historiske programmer. 767.000 personer så med da første afsnit "Det hemmelige barn" i en sæson på 8 afsnit blev vist. Her fandt Adam og DR's vært Mette Frisk frem til en bortadopteret kvinde, der siden blev ført sammen med sin halvsøster. En lykkelig afslutning på en lang proces, hvor Adam ledte i kirkebøger, folkeregisterkort og mødrehjælpens arkiv, for at finde frem til den forsvundne arving.

■ I "Forsvundne arvinger" dykker arkivar Adam Jon Kronegh ned i Rigsarkivets 460 hyldekilometer arkivalier for at finde spor fra Danmarkshistorien. Sammen med DR vært Mette Frisk finder de frem til de forsvundne arvinger – der er tale om sager, hvor bobestyreren har givet op.

Foto: Sigurd Høyen, DR.

■ Der er god grund til, at Rigsarkivet indsamler og bevarer autentisk dokumentation fra Danmarks historie. Her er historier om høj og lav, om hverdagsliv og Danmarkshistoriens store begivenheder. Sporene kan følges og trådene samles, fordi vi har Rigsarkivet.

Foto: Morten Krüger, DR.

Find din egen historie

Siden seriens start har der været en stigende interesse for at få hjælp og vejledning af Rigsarkivet, blandt andet via "Spørg Rigsarkivet". Rigsarkivets arkivarer har derfor siden klar ved tasterne efter hvert program til et Facebook event: "Find din egen historie og få hjælp og vejledning til slægtsforskning". Det er åbent for alle og her kan man livechatte med arkivarer, hvis man selv er på jagt efter den manglende brik i sin families puslespil.

Der har typisk været interesse for den type sager, som det enkelte program omhandler. Efter første program var der således en stor interesse for adoptionssager, fader-skabssager og hvordan man finder frem til oplysninger om børn, der er anbragt udenfor hjemmet. Det viser, at seerne ikke alene er blevet underholdt af "Forsvundne arvinger" men også klogere på, hvad Rigsarkivet kan bruges til. Det er positivt med det ekstra kendskab til Rigsarkivet og at programmerne når ud til folk,

der ikke nødvendigvis har benyttet arkivet tidligere. Som en begejstret person skrev på Facebook efter at have set programmet: "Dælen dytteme imponerende det der Rigsarkiv og dets arkivinjaer."

♦
Skribenten er lokalredaktør, presseansvarlig og kommunikationskonsulent, Rigsarkivet

En halv kilometer kvindehistorie på Rigsarkivet

Julie Avery

Rigsarkivet overtog i efteråret 2016 Kvindehistorisk Samling fra Statsbiblioteket i Aarhus. Den blev etableret i 1964 og fra 1987, hvor samlingen fik status af et nationalt kvindearkiv, blev den integreret i Statsbiblioteket som særsamling.

Kvindehistorisk Samling har stor national værdi og har i mere end 50 år udgjort grundlaget for dansk kvindehistorisk forskning. Det har derfor været en stor ulempe, at samlingen har været utilgængelig i en periode. Efter modtagelsen gik medarbejdere i Rigsarkivet straks i gang med at ordne, pakke og ny-registrere arkivalierne, der udgør omkring en halv kilometer dokumentation fra centrale kvindeorganisationer. Her finder man blandt andet arkiver fra Rødstrømpebevægelsen, Dansk Kvindesamfund, Kvindelige

■ Kvindernes internationale kampdag markeres stadigvæk over hele landet den 8. marts. Både unge og gamle deltager i aktiviteterne – demonstrationer, møder, debatter og fest. Billedet viser en demonstration i Aarhus på kvindernes internationale kampdag den 8. marts i 1975.
Foto: Statsbiblioteket, Rigsarkivet.

Akademikere samt Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed. Samlingen indeholder også privatarkiver fra fremtrædende personligheder, der gennem 150 års historie har arbejdet kvinde- eller kønspolitisk. Desuden omfatter samlingen over 1.000 plakater og mere end 100.000 avisudklip.

En guldgrube for forskerne

I slutningen af 2017 blev Rigsarkivet færdig med at registrere godt 125 hyl-demeter af samlingen, der også blev søgbare via Rigsarkivets hjemmeside. Ved den lejlighed udtrykte direktør i KVINFO, Henriette Laursen, glæde over, at store dele af den autentiske dokumentation af kvindehistorien nu igen kan bruges frit: "Kvindehistorisk samling er helt central, når det gælder forskning og viden om ligestillingens og kvindebevægelsens historie i Danmark. Samlingen danner grundlaget for de digitaliserede kildedatabaser, som KVINFO har liggende på nettet, og som er meget brugt af både studerende og gymnasieelever. Den var også uundværlig i opbygningen af Dansk Kvindebiografisk Leksikon. Derfor er det rigtig godt, at Rigsarkivet så hurtigt har fået genåbnet adgangen til samlingen efter flytningen", udtalte hun.

Den 8. marts, på Kvindernes Internationale Kampdag i år, kan vi fejre at hele samlingen er blevet færdigpakket og ny-registreret, så den nu er søgebar på nettet for alle med interesse for Danmarks kvindehistorie."

Skribenten er lokalredaktør, presseansvarlig og kommunikationskonsulent, Rigsarkivet

Søg i samlingen her:

<https://www.sa.dk/da/brug-arkivet/bestil-arkivalier/arkivdatabasen-daisy-find-bestil-arkivalier/>

■ Den historiske erindring om kvindernes vej til stemmeret fortælles både på skrift og billeder i Kvindehistorisk Samling. Her ses kvindernes grundlovsoptog i 1915. Det illustrerer på fin vis fortællingen om vejen til det moderne Danmark. Omkring 12.000–20.000 kvinder skønnes at have deltaget i optoget. Det kan man læse mere om i Kvindehistorisk Samling på Rigsarkivet.

Foto: Statsbiblioteket, Rigsarkivet.

■ Dansk Kvindesamfunds Landsmøde i Aarhus 1916. Foto: Statsbiblioteket, Rigsarkivet.

Arkivens dag i Finland 2017

Arja Rantanen

Temat för den 16. Arkivens dag i Finland år 2017 var givet: Finland 100.

Som alltid var årets tema inte bindande och programmet i de olika arkiven var därmed av varierande slag. Riksarkivets verksamhetsställen i Tavastehus, Joensuu, Uleåborg och Jyväskylä ordnade ett mångsidigt program. Utöver den sedvanliga informationen om Riksarkivets tjänster och arkivvandringar kunde man bl.a. bekanta sig med utställningar såsom Riksarkivets affischutställning Pro Finlandia III med temat Norden, privatarkiv från år 1917 och lyssna på föredrag om händelserna år 1917. Arkivens dag visade sig vara en succé på alla orter.

Ett välbesökt evenemang var också den fotoutställning som Oravais lokalhistoriska arkivförening hade sammanställt. Den 100-åriga självständigheten firades i Finland med temat Tillsammans, vilket Oravaisborna på ett fint sätt hade knutit till den lokala vardagen. Utställningen förevisade vad Oravaisbor har gjort och varit med om tillsammans. Bilderna i utställningen var från tidigt 1900-tal till 2017. Även Pojo lokalhistoriska arkiv hör till de arkiv som årligen uppmärksammar Arkivens dag med öppet hus och föredrag.

I Helsingfors ordnade Päivälehdén arkisto tillsammans med Finska Litteratursällskapet ett seminarium med kvinnohistoriskt perspektiv och samma dag öppnades i Päivälehdén museo en utställning som museet sammanställt med Kuopion kulttuurihistoriallinen museo.

Summa summarum: samarbete inom arkivsektorn, med olikasam-

■ Årets arkivgärning-priset utdelades åt **Helsingin Sanomat** för den digitala **Aikakone**-arkivservicen. Aikakone innehåller över 30 000 faksimiltidningar från åren 1904–1997. Arkivservicen, som erbjuds för de prenumeranter som beställt den digitala tidningen, kan anses vara en kulturgärning som väl passar in på årets tema Finland 100. Helsingin Sanomats historiska digitala tidningsarkiv underlättar forskarnas arbete och ökar allmänhetens intresse för äldre tidningar. Helsingin Sanomats tidningsarkiv ger på ett unikt sätt inblickar i 1900-talets samhälle och dess innehåll berör en stor del av finländarna. Priset mottogs av redaktionschef Esa Mäkinen, utvecklingschef Vesa Lindqvist och arkivets förmän Jarkko Rahkonen.

■ Pojo lokalhistoriska arkiv arrangerade arkivens dag i Norden 14.11.2017. Ekobonde Anna Alm berättade om Mörby gårds historia i Fiskars samlingslokal, Finland.

Foto: Maria Ollikainen, Pojo lokalhistoriska arkiv.

arbetspartners och våra kunder lyfte än en gång arkivens profil och underströk deras betydelse. Vi ser fram emot att ordna nya evenemang år 2018!

◆
Skribenten är direktör vid
Riksarkivet i Vasa och ordförande
för det finska nätverket Arkivens Dag

Synd och skam

– Arkivens dag i Sverige 2017

Cia Hipfl

Mitt i höstens #metoo, där kvinnor av alla åldrar slöt sig samman för att få berätta om sin vardag och där bransch efter bransch rapporterade om övergrepp i arbetsmiljöer, landade Arkivens dag på temat "Synd och skam" med ett brak. Temat var bestämt av de regionala kontaktpersonerna sedan två år tillbaka men blev mer aktuellt än vi kunnat föreställa oss. Samtidigt sågs ämnet också som kontroversiellt av en del arkiv.

Temat har behandlats brett och med respekt för de personer vars liv berättats om. Synen på skamfyllda händelser och företeelser har lyfts upp, ofta med jämförelse mellan då och nu. Barnamord, aborter, brott och straff, normer och brytande mot dem, rasbiologi och mobbing är exempel på sådant som lyfts fram i utställningar och föredrag.

Att ha drabbats av vissa sjukdomar har varit och kanske fortfarande är extra svårt när sjukdomen omgärdas av skam. Det kan gälla både fysiska och psykiska åkommor. Ibland anses den drabbade till och med själv vara ansvarig för sin nöd. I till exempel Västervik och Stockholm belyste man synen på sjukdom.

Klipp dig och skaffa ett jobb! Konflikterna mellan vuxenvärlden och ungdomen speglas också i arkiven. I Västerås visades en utställning om ungdomars villkor under mitten av 1900-talet och i Uddevalla fick vi veta mer om "Vanartiga flickor på arkivhyllan" via Louise Lindbloms föredrag.

I Umeå gjorde man en utställning med titeln "Skam då och nu"

■ Vykort från damernas nakenbad i Varberg, 1970-tal. Vykort ur Hallands kulturhistoriska museums arkiv. Foto: troligen Gunvor Carlsson.

som placerades i shoppinggallerian Utopia. Sex teman behandlades; kärlek, fattigdom, sjukdom, rasbiologi, brott och straff och det fanns också en introduktionsskärm med en interaktiv "svarta tavlan" där besökarna fick skriva ned sina tankar. Många yngre lockades till arrangemanget. Utställningen kommer framöver att användas runt om i länet på bland annat skolor och bibliotek.

Lokala jubileer och liknande får, liksom tidigare år, också rymmas inom Arkivens dag. På flera håll uppmärksammades också att folkskolan fyllde 175 år.

2017 var första året där vi hade möjlighet att både rapportera in arrangemang till hemsidan och utfallet via webbformulär. Som vanligt när man inför en ny teknisk lös-

■ Bild från utställningen "Skam" i Umeå. Foto: Folkrorelsearkivet i Västerbotten.

■ Paraplyparkering – i Gävle trotsade man det dåliga vädret för att besöka kommunarkivet. Fotograf: Johanna Holmkvist.

ning blev det vissa initiala problem men på det stora hela avlöpte det väl och många har kommenterat att de uppskattar funktionerna. Vi vill med denna lösning också stärka kontaktpersonernas roll i och med att alla skickade formulär också går till respektive kontaktperson.

Den statistik som inkommit är inte komplett men visar på besöks-siffror som är i paritet med de senaste åren, alltså runt 20.000 besökare på cirka 160 platser runt om i landet. Ungefär 300 arrangörer, på många håll i samarbete, har bidragit till dagen. Årets Arkivens dag var mitt i en rejält höststorm/snöstorm som täckte delar av landet och det framgår av flera rapporter att detta har påverkat besöks-siffrorna

negativt. På andra håll poängteras istället att man haft mer än fullsatt och att temat varit lätt att marknadsföra och lockat mycket folk.

2018 års tema är Fest och glädje. Vi firar att Riksarkivet fyller 400 år, att det är 50 år sedan Folkörelsernas Arkivförbund bildades och, inte minst, att det var 20 år sedan det allra första Arkivens dag gick av stapeln.

Skribenten är verksam som arkivarie vid Riksarkivet – Landsarkivet i Visby och nationell samordnare av Arkivens dag

Den Nordiske Arkivdag 2017

Benedikt Jónsson

Den Nordiske Arkivdag 2017 blev fejret i Islands Nationalarkiv og flere af Islands regionalarkiver lørdag den 11. november 2017. Dagens tema var "Bygninger og Boliger". Alle skal have tag over hovedet, og uanset om man bor i en hytte eller et slot, så er det stedet hvor familien har sin tilflugt. Dagens udstillinger havde tilknytning til temaet på forskellige måder. Der blev fortalt om bygninger, enkelte huse og gårde, men også om arkitekter, der havde tegnet husene, og de mennesker, der boede i dem.

På selve arkivdagen var der åbent hus i Nationalarkivet, og der var en udstilling af arkivalier med tilknytning til dagens tema, og der var to forelæsninger om tegninger af bygninger. Nationalarkivet huser netop en righoldig samling af bygningstegninger fra forskellige tidspunkter og af alle typer bygninger.

■ Skrivepult og skrivebord i forfatteren Halldór Laxness' arbejdsværelse. Begge dele er tegnet af arkitekt Birta Fróðadóttir (1919–1975). Hun stammede fra Lyngby i Danmark og hed oprindeligt Birte Brow Sørensen. Foto: Mosfellsbær Herredsarkiv.

■ Arbejderboliger ved Hringbraut i Reykjavík.

Foto: Reykjavík Stadsarkiv.

■ En islandsk bondegård i 1935, Skeggstaðir i Svartárdalur i Austur-Húnavatnssýssel.

Foto: Skagafjörður Herredsarkiv/Bruno Schweizer.

Foruden Nationalarkivet havde to herredsarkiver åbent hus, udstillinger eller programmer på arkivdagen eller i forbindelse med den.

Som sædvanlig blev der lavet et særligt websted i anledning af arkivdagen, www.skjaladagur.is. På webstedet præsenterede 14 arkiver 29 emner på en eller anden måde

i forbindelse med dagens tema i tekster og billeder. Webstedet indeholdt også dagens leder, arkivernes programmer for arkivdagen og oplysninger om arkiverne og deres virksomhed. I 2017 havde arkivdagswebstedet 2.896 brugere, 3.605 besøg og 7.367 sidevisninger.

*Forfatteren er Islands
Nationalarkivs webmaster*

Forbrytelse, straff og sjøfolk i arkivene

Fredrik Larsen Lund

Kriminalitet var hovedtema da det norske Arkivverkets ulike institusjoner åpnet dørene under Arkivdagen 2017. Det ble foredrag, omvisninger, åpne lesesaler – og musikk.

Statsarkivet i havnebyen Bergen hadde valgt å sette fokus på foredrag om sjømenn i arkivene. Sjømannsruller er en sentral kilde til opplysninger om enkeltpersoner som har seilt til sjøs, og rullene er gradvis i ferd med å bli tilgjengelige på Digitalarkivet.

Ellers i landet ble Arkivdagen i november markert gjennom å rette oppmerksomheten mot kilder til forbrytelse og straff i arkivene. Dette var også Arkivverkets sentrale formidlingstema høsten 2017.

Noen glimt fra dagen

Eksempelvis inviterte Riksarkivet og Statsarkivet i Oslo, sammen med de øvrige arkivene i hovedstaden, til en foredragsrekke der de omkring 100 tilhørerne blant annet fikk høre lege og forfatter Torgrim Sørnes snakke om de henrettede i Norge 1772–1876.

Statsarkivet i Hamar inviterte til foredrag med Egil Enemo, forfatter av boken *Harabakkgutten – mord i Ringsaker*. Den 24 år gamle Christian Gulbrandsen Harebakken ble dømt for mord, mordbrann og tredje gangs tyveri, og han ble henrettet i Ringsaker i 1857.

■ Portrett av Inga Helene Larsen Vikan, født 21. april 1872 i Saltdalen. Høsten 2017 publiserte Arkivverket ca. 12 000 portretter av arresterte og fengslede fra arkivet etter kriminalavdelingen i Oslo politikkammer, som oppbevares i Statsarkivet i Oslo. Arkivreferanse: SAO/A-11137/U/Ua/L0014.

På Arkivsenteret i Trondheim startet dagen med skillingsviser sunget av Rasmus Rohde før førstelagmann emeritus Aage Rundberget fulgte på med et foredrag om forbrytelse og straff.

I Tromsø rettet statsarkivet også oppmerksomheten mot rettskilder. Først var det boklansering ved professor Liv Helene Wilumsen, som har skrevet om trolldomsprosessene

i Finnmark og formidling av de historiske kildene. Harald Lindbach snakket om emnet "fra den store nordiske krig til Vesterhavet – kvenene i Troms på 1700-tallet."

◆
Skribenten er lokalredaktør for Nordisk Arkivnyt i Norge

NorDig 2017

Magnus Geber

25–26 oktober hölls i Stockholm de nordiska riksarkivens återkommande seminarium om digital arkivering.

Seminariet var det 7:e i denna form och ca 35 medarbetare från alla de nordiska riksarkiven deltog. Seminariet innebar att man fick träffa gamla och nya kolleger inom området, fick möjlighet till erfarenhetsutbyte samt skapa förutsättningar för framtida kontakter. Upplägget var som tidigare några gemensamma föredrag och ett antal tematiska workshops. Denna gång var pro-

grammet 3-parallellt och bestod sammanlagt av 14 olika workshops. Bland ämnena som var uppe till diskussion kan nämnas EU-projekten E-ARK och PREFORMA, övergripande nationella strategier för digitalt bevarande, bevarade av olika typer av system, specifikation av metadata, val av filformat, tillsyn och gallring av e-handlingar.

NorDig bygger på en lång tradition av samarbete mellan riksarkiven gällande e-arkiv och digitalt bevarande. Det första mötet hölls i Oslo 1986. Samarbete har sedan dess bedrivits med olika former av möten och kontakter. Under 90-talet genomfördes samarbets-

projektet TEAM finansierat av samnordiska medel. Sedan 1991 har var tredje år hållits ett större seminarium med ett relativt stort antal deltagare från de olika riksarkiven. Mellan dessa har hållits mindre, ibland tematiska möten, ofta inom ramen för Nordisk Arkivakademi. Flera av dessa möten har tidigare rapporterats i Nordisk Arkivnyt. Samarbetet har bland annat resulterat i att Island använder samma leveransmodell för e-arkiv som Danmark, att Norge, Sverige och Finland använder samma metadatastandard för databas-leveranser och att Sverige och Norge har samma lagringsmjukvara.

■ Deltagarna på Nordig 2017 på Riksarkivets balkong.

I Stockholm presenterades som nämnt de numera av avslutade EU-projekten med nordisk deltagande E-ARK och PREFORMA liksom de redan gjordes i Köpenhamn på NORDIG tre år tidigare. Men jämför man i övrigt mellan det två seminarierna så kan man se att det denna gång var mer av projekt, ofta nationella, som redovisades. Man kunde också märka ett ökat fokus på användarperspektivet och motsvarande minskning av beskrivning av den egna verksamheten. Såsom många likheter mellan ländernas arbete med e-arkiv och digitalt bevarande kan observeras kan också en del olikheter noteras.

Ett exempel på det är bevarande av databaser, en verksamhet som pågått i decennier, men där metodutveckling fortfarande pågår. Där har Norge och Sverige sedan länge, och numera också Finland, använt sig av metadata-standarden ADDML medan Danmark har jobbat med en egen variant av SIARD-formatet. (Den nya SIARD 2.0 har tagit in de brister Danmark såg med SIARD 1.0

men är inte identisk med den danska varianten). I Sverige övervägs att komplettera ADDML med SIARD som ett alternativ men man har också noterat brister hos SIARD i att få med viss beskrivande metadata. Det är något som också kan sägas konstaterats i Danmark då man vid bevarande av "survey-data" där har kompletterat SIARD med en egen standard för att beskriva datainnehållet i en txt.fil. Från en norsk sida finns av samma skäl praktik, bl.a. i Bergens byarkiv, eller planer på att använda både SIARD och ADDML för en given leverans.

I Finland finns sedan 2016 lagstiftning som möjliggör för Riksarkivet att gallra pappershandlingar om digitalisering skett och vissa villkor är uppfyllda. Man planerar för massdigitalisering och för att få fram metadata med hjälp av OCR. Detta var något som man från de andra länderna hade svårt att se som något man själva ville satsa på. Vad gäller gallring i övrigt framgick att det såg lite annorlunda ut i de olika länderna. Detta gällde också för t.ex.

tillsynsverksamhet. Vad gäller bevarande av audio-visuellt material är skillnaderna ganska stora. Men trots att det finns skillnader är i grunden sättet att arbeta med arkiv och våra IT-tekniska miljöer i mycket liknande och skilda lösning blir ett underlag för diskussioner och en möjlighet att se alternativa lösningar till de man har.

Presentationerna m.m. från seminariet finns tillgängligt på "riksarkivet.se/nordig-2017". Som tradition är framställdes inför seminariet en relativt omfattande statusrapport om läget vad gäller e-arkiv och digitalt bevarande i vid mening på riksarkiven i de nordiska länderna. Denna finns också tillgängligt på seminariets webb-sida men även på Nordisk Arkivportal (nordiskarkivportal.org).

Skribenten är verksam vid svenska Riksarkivet som Verksamhetsutvecklare gällande digitalt bevarande

Foto: Emre Olgun.

ICA kom til Mexico

Ole Gausdal

ICAs årskonferanse i 2017 gikk av stabelen 27.–29. november i Mexico City. Den latinamerikanske arkivorganisasjonen ALA og Nasjonalarkivet i Mexico hadde ansvaret for arrangementet, som for første gang ble arrangert i Latin-Amerika.

Konferansen samlet rundt 600 deltakere. En god del kom fra Latin-Amerika, mens andre verdensdeler ikke var så godt representert. I det hele tatt var det lagt godt til rette for spansk-talende deltakere. For oss andre var det en ulempe, fordi tolkingen til engelsk var ganske varia-

bel. Dette gjorde det til dels krevende å få med seg innholdet.

Arkiv er anti-fake news

Konferansen åpnet med en rekke med keynote-foredrag. Presidenten i International Council on Archives (ICA) David Fricker trakk i sin innledning frem arkivenes verdi som et alternativ til fake news. Han pekte på at arkiver er en forutsetning for demokratiet. Autentiske data og sannhet er viktig for relasjonen mellom borgere og myndigheter. Fricker sa at arkivarene må ut av skyggen og bidra til å få frem sannheten.

Direktøren for kommunikasjon og informasjon i Unesco Frank La

Rue la i sitt foredrag vekt på arkivenes betydning for grunnleggende menneskerettigheter, nemlig retten til å kjenne sin sanne historie. Digitalisering er en god anledning til å sikre viktige arkiver når originaler står i fare for å bli ødelagt i krig og konflikter.

Professor Luciana Duranti ved Universitetet i British Columbia (Canada) tok opp utfordringen med falske sannheter og alternative fakta. De gir grunnlag for desinformasjon og for å skape kaos. Hun sa at sannheten ikke er direkte tilgjengelig. Det som har skjedd er passert og borte. Informasjonen om det er tilgjengelig gjennom dokumentasjon og vitnemål. Hun poengterte at det

■ Fra åpningen av ICAs årskonferanse i Mexico City.

Foto: Ole Gausdal.

2017
ALA-ICA
CONFERENCE
MEXICO CITY

Archives, Citizenship and Interculturalism

The
International
Event of the Year
in Archives

ARCHIVES
ACCOUNTABILITY, RIGHT TO
ACCESS TO INFORMATION
AND PERSONAL DATA
PROTECTION

NOVEMBER 27, 28 AND 29
VENUE: CONGRESS CENTER OF THE
XXI CENTURY NATIONAL MEDICAL CENTER

ALAICA
Latin American Regional Branch
Asociación Latinoamericana de Archivos

225
AÑOS
GENERAL
NACIONAL

Oficina en México

Register now at www.alaarchivos.org/conferencia-ala-ica/

#ALAICA Mexico 2017
@ALAArchivos Asociación Latinoamericana de Archivos
ICA International Council on Archives @ICArchiv

■ Arkiver, ansvarlighet, rett til tilgang til informasjon og beskyttelse av personlige data var blant temaene under ICA-konferansen i Mexico i november.

er avgjørende med tillit til kildene. De viktigste metodene for å oppnå dette var metadata for å gi informasjon om dokumentet, dets struktur og ekthet. Digitale signaturer kan være nyttige for å dokumentere overføringen i sanntid, men kan ikke bevares over tid.

Visepresidenten i Google Vinton G. Cerf diskuterte utfordringene knyttet til langtidsbevaring av digitalt materiale. Han pekte på mange spørsmål: digitale medier, fange og representere metadata, rettigheter og integritet. Han var innom flere interessante prosjekter og pekte på betydningen av standardisering i årene fremover.

Innspill fra Norden

I parallellsesjonen hadde konferansen flere nordiske bidragsytere.

I en sesjon om borgernes rett til tilgang til informasjon og databeskyttelse presenterte Stein Magne Os fra Direktoratet for forvaltning og ikt (DIFI) en offentlig internett-løsning

for å publisere saksdokumenter fra statlige etater.

ICAs seksjon for profesjonelle arkivorganisasjoner gjentok suksessen med en workshop om heistaler. Her bidro Vilde Ronge fra Justisdepartementet og Marianne Høiklev Tengs fra Helsedirektoratet med egne erfaringer og praktiske råd.

I en sesjon for arkivløsninger for lokalarkiv presenterte byarkivar i Århus Søren Bitsch Christensen erfaringer og løsninger for å berike de offentlige arkivene med innsamling av informasjon fra personer som kjenner virksomheten som dannet inn informasjon om Amtssykehuset i Århus fra ansatte, pasienter og naboer. Bitsch Christensen presenterte også verktøy for crowd sourcing.

I sesjonen knyttet til kulturhistorisk forskning holdt Njordur Sigurdsson, Nasjonalarkivet på Island, en presentasjon om identitet og arkiver.

FAKTA

The International Council on Archives (ICA) ble stiftet i 1948. Organisasjonen har som formål å bidra til effektiv dokumentasjonsforvaltning samt bevaring og bruk av arkiver. Se www.ica.org.

The Association of Latin American Archivists (ALA) ble etablert i 1973 i Lima, Peru som en profesjonell og kulturell organisasjon. Den er en av ICAs mest aktive regionale enheter, med medlemmer fra 21 land. Se www.alaarchivos.org.

Mexico City (CDMX) er hovedstad i Mexico med rundt 21 millioner innbyggere inkludert tettbebyggelsen rundt byen. Byen ligger 2240 meter over havet og ble grunnlagt i 1325 av aztekerne som Tenochtitlán. Mexico City er et av de viktigste økonomiske sentra i Amerika.

Mexico er verdens tiende folkerikeste land med 130 millioner innbyggere. I areal er det verdens 14. største, bare litt mindre enn Grønland i utstrekning. Landet var frem til 1519 befolket av ulike indianske folkeslag, blant annet maya-indianere og azteker. Spanske conquistadorer angrep indianerne og underla seg hele Mexico. Frem til 1821 var Mexico en spansk koloni, og det ble blant annet hentet ut betydelige mengder sølv som ble sendt med skip til Spania. Som selvstendig stat var Mexico preget av politisk uro frem til revolusjonen i 1910–1920, og senere rammet av økonomisk krise fra midten av 1990-tallet.

Skribenten er internasjonal koordinator i Arkivverket i Norge

Arkivarien och verksamheten

Anders Åkerfeldt

I Sverige har regelverket för hur statliga myndigheter ska ordna och förteckna sina arkiv sedan 2008 utgått från en verksamhetsorienterad princip. Det tidigare förhärskande allmänna arkivschema som utgjort grunden för arkivredovisning övergavs därmed. Men är egentligen tanken om verksamhetsorienterad arkivredovisning ny? Och hur ska en verksamhet bäst förstås och redovisas?

Emil Hildebrand

Vi tillämnar som bekant en verksamhetsorienterad arkivredovisning i Sverige. Hur länge har vi gjort det? Emil Hildebrands förklarade med anledning av proveniensprincipen i Nordisk Familjebok 1904 på sidan 1498 under ordet Arkivvetenskap; ... att det innebär att man sammanhåller ... de handlingar som uppstått eller samlats på grund av en offentlig myndighets verksamhet. Allmänna arkivschema formades efter myndighetsutövningens normativa rationalitet. Myndigheten hämtade sitt berättigande ur lag, förordning och instruktion och fattade beslut som innebar maktutövning över medborgaren. Allmänna arkivschema redovisade därför handlingarna i enlighet med myndighetens grundläggande funktioner; att fatta, verkställa och övervaka verkställighet av beslut. Hildebrands arkivredovisning var därmed även då det

begav sig att anse som verksamhetsorienterad.

Kärnan i en växande myndighetsverksamhet

Som samhället utvecklades under förra århundradet kom myndigheternas verksamhet och perspektiv att vidgas. Verksamheten har förändrats i den meningen att den nu inbegriper många uppgifter inom omsorg, välfärd och annat. Det är dock värt att reflektera över att den innersta kärnan i myndighetsutövningens rationalitet och funktion är grundläggande och inte i nämnvärd grad har förändrats. I SOU 2007:11 Staten och kommunerna – uppgifter, struktur och relation, definieras myndighet på följande sätt: "ett statligt organ vars uppdrag fastställts av riksdag eller regering genom att riksdagen beslutat om en lag med instruktion för myndigheten eller regeringen har beslutat om en förordning med instruktion." Myndighetsutövning beskrivs som; "beslut eller andra åtgärder som ytterst är uttryck för samhällets maktbefogenheter i förhållande till medborgarna. Besluten kan gälla rättigheter, skyldigheter, förmåner eller annat jämförbart och kan således vara såväl gynnande som förpliktande för den enskilde."

Så en verksamhetsorienterad arkivredovisning är inte en ny företeelse, och egentligen inte ett resultat av RA-FS 2008:4. Det som är nytt där är att verksamheten hos en myndighet

med nödvändighet bör beskrivas efter processer och handlingarna sedan ska redovisas efter dessa processer. Men utifrån förståelsen av myndighetens innersta kärna av myndighetsutövning vill jag nog påstå att en arkivredovisning som är orienterad efter processer är mindre verksamhetsorienterad än en arkivredovisning byggd på det allmänna arkivschema.

Myndighetsverksamhet

Vi vet för lite om "verksamheten" hos en myndighet. Hur ska vi förstå den? För att redovisa uppgifter och handlingar verksamhetsorienterat måste vi förstå vilken rationalitet myndigheter utgår ifrån och hur verksamheten sedan orienterar sig. Först därefter är det möjligt att styra arkivredovisningen så att verksamhet och information är i konvergens. Den fråga jag därför ställer mig är; vad gör verksamheten hos en myndighet begriplig, och hur redovisas handlingarna enligt en sådan förståelse? Låt oss utgå från en enkel figur som har till syfte att polarisera grundläggande rationaliteter som olika typer av verksamheter orienterar sig efter. Jag avser inte att vara heltäckande men menar att en enkel figur som denna kan avtäckta några generaliserbara slutsatser.

Jag förklarar bilden (Fig 1) utifrån vinkelspetsarna som anknyter till bottenplanet:

– En verksamhet med en expressiv/kommunikativ rationalitet orienterar sig efter den gemensamma

organisationskulturen och de uttryck som man gemensamt presenterar. Föreningar och i föreningsliv orienterar sig efter en expressiv/ kommunikativ rationalitet genom sin kultur och gemensamma uttryck.

– Verksamhet med en instrumentell rationalitet orienterar sig efter processer som skapar mervärde hos företag och i affärsvärlden.

– Den övre vinkelspetsen avser till sist en normativ rationalitet. Som jag tidigare var inne på utgör den rationaliteten kärnan i myndigheters verksamhet. En myndighet orienterar sig efter de funktioner den ska fylla och de uppgifter som den har fått sig tilldelad att sköta och utövar sin myndighet i enlighet med dem.

Konsekvenser och antaganden

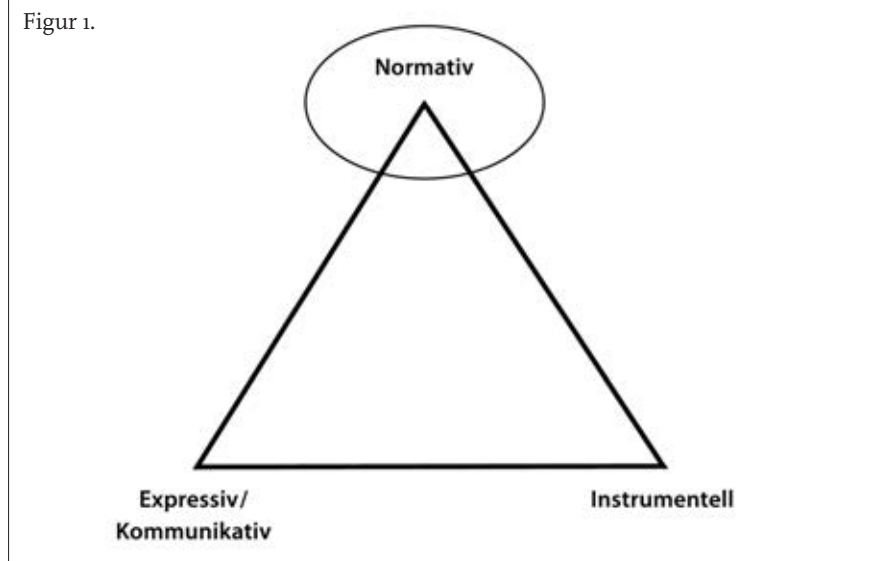
Om alltså de olika typerna av verksamheter (om än i ett idealtillstånd), orienterar sig olika får det konsekvenser. Det förefaller vanskligt om inte direkt olämpligt att redovisa handlingar och arkiv enligt dogmatiska principer som låser rationalitet och orientering på ett onaturligt sätt. Det är oklart i vilken grad en sådan redovisning bidrar till förståelse av materialet och gagnar den framtida forskningen.

Man kan anta att inte bara redovisningen av arkiven påverkas på ett sätt som inte är önskvärt om det råder obalans. En omförhandling av verksamhetens rationalitet och orientering riskerar ju faktiskt att medföra en omförhandling av vad som ska bevaras och gallras. Det är rimligt att anta följande:

– En verksamhet som orienterar sig efter den inre organisationskulturen och de yttre uttrycken tenderar att bevara handlingar som förklarar organisationens bildande, dess ideologi och normer, även till dessa kopplade program för utåtriktad påverkan och handlingar som visar hur föreningens verksamhet kommer till uttryck, även dokumentation av medlemsinträde.

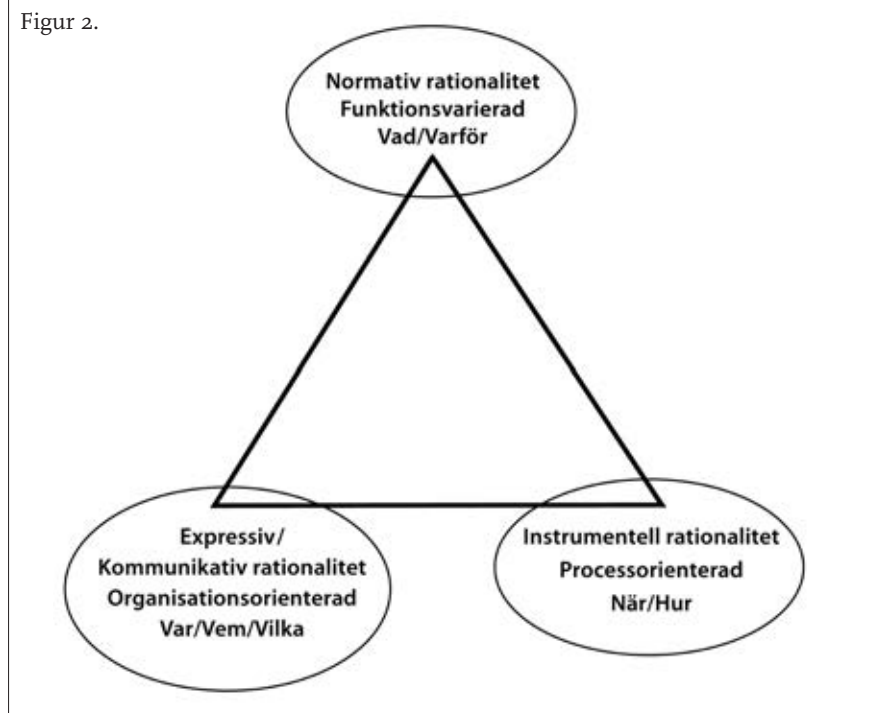
– En processororienterad verksamhet kan antas bevara handlingar om hur verksamheten konfigureras

Figur 1.

■ Rationalitet och orientering i olika typer av verksamhet.

Figur 2.

■ Rationaliteter och orienteringar av verksamhet hos en myndighet.

mot situationen, verksamhetsplaner, standarder, organisations- och processbeskrivningar, arbetsbeskrivningar och handlingar relaterade till konfliktlösningar av intern och extern karaktär.

– Den funktionsorienterade verksamheten arbetar utifrån instruktioner varför ärenden, utredningar, domar, journaler, uppsatser, kommittédokumentation etc. i grunden är handlingar med bevarandevärde.

Beslut och konsekvenser är fokuserade.

Rationalitet och orientering

Nu befinner sig ingen verksamhet i den typ av idealtillstånd som jag har beskrivit hittills. Myndigheters verksamheter positionerar sig lite olika och orienterar sig efter såväl organisationskulturen, processer som de funktioner de har att fylla. Jag vill därför på nytt utgå från en figur (Fig 2).

Den liknar den förra men har till syfte att visa att en myndighets verksamhet vägleds av olika rationaliteter, orienterar sig olika och att arkivredovisningen behöver fånga kopplingarna då det ökar förståelsen av verksamheten och kvalitetssäkrar verksamhetsinformationen.

Figuren vill visa att arkivredovisning efter verksamhetens rationalitet och orientering är direkt sammankopplad med källkritikens frågebatteri. En verksamhetsorienterad arkivredovisning kvalitetssäkrar i det här avseendet uppgifter och handlingar.

- En funktionsorienterad arkivredovisning har en normativ rationalitet. Handlingarna bör knytas till funktionerna/uppgifterna och redovisar då "vad" som görs och "varför".

- En processororienterad arkivredovisning har en instrumentell rationalitet. Här redovisas handlingarna efter "när" och "hur" de uppkommer i verksamhetens processer.

- Den organisationsorienterad redovisning har en expressiv och kommunikativ rationalitet som redovisar "var" handlingarna uppkommer och "vem/vilka" som ska par dem.

Det är säkert ingen överraskande slutsats att arkivredovisningen kanske inte är så verksamhetsorienterad om den inte flexibelt balanserar

i alla tre vinkelspetsarna. Först då knyts uppgifter och handlingar till de rationaliteter och orienteringar som är verksamheten. Först då förankras verksamhetsinformationen i källkritikens frågebatteri på ett tillfredställande sätt.

Samlade slutsatser

Det jag vill förmedla här är okomplicerat och följer en enkel logik. Resonemanget kan dock vara förtydligt av en fördjupad inramning och teoretiskt stöd vilket skulle vara trevligt om intresse finns och utrymme ges i något sammanhang. Tre konklusioner av det som sagts är nödvändiga att framhålla.

- En myndighet har till sin innersta kärna en normativ rationalitet och verksamheten orienterar sig därför efter de funktioner som ska fyllas och de uppgifter som ska utföras. En myndighet är alltså i sin kärna funktionsorienterad och kan egentligen inte vara något annat.

- Olika typer av verksamheter bygger på olika rationaliteter och orienterar sig därför olika. Detta påverkar inte bara handlingarnas betydelse i verksamheten utan också vilka handlingar som är viktiga att bevara.

- En myndighet som ska redovisa sitt arkiv verksamhetsorienterat bör redovisa handlingarna i förhållande

till de funktioner/uppgifter myndigheten ska fylla, efter organisationskulturen och enligt de arbetsflöden eller processer där de uppkommit. Då kan informationen knytas till källkritikens frågor: vad, varför, när, hur, var och av vem eller vilka. En naturlig koppling till den källkritiska granskningen utgör i det här avseendet en kvalitetssäkring.

En verksamhetsorienterad arkivredovisning är inte möjlig utan att förstå verksamhetens rationalitet och hur verksamheten orienterar sig efter den. Först när arkivredovisningen har förmågan att på ett tydligt sätt redovisa handlingarna efter så väl myndighetens funktioner, organisation som processer beaktas proveniensprincipen fullt ut. I en sådan "verkligt" verksamhetsorienterad redovisning är verksamheten, arkivredovisningen, proveniensprincipen och den källkritiska granskningen i harmoni med varandra. Vilken skönhetsupplevelse!

*Skribenten är arkivarie
vid Riksarkivets enhet för
utredning och utveckling*

Finska utrikesministeriets arkiv

Pertti Hakala

Det statliga arkivväsendet i Finland har under de senaste decennierna upplevt en fusionsfas, som kraftigt minskat antalet aktörer. Krigsarkivet sammanlogs med det dåvarande arkivverket år 2008, och några år senare övertog Riksarkivet också Statsrådets arkiv, ett interimarkiv i den finska regeringens regi som var avsett för material i väntan på överföring till Riksarkivet. Efter att försvarsministeriet upphört att hålla sig med ett eget slutarkiv är Utrikesministeriet det enda som fortfarande håller sig med ett eget dito.

Arkivet är inrymt i den ena av de två flygelbyggnader som flankerar arkitekten Carl Ludvig Engels ståtliga marinkasern från 1810-talet på Skatudden i Helsingfors. Flygelbyggnaden är i själva verket nyuppförd, på 1980-talet, då man efter en arg debatt valde att slutföra Engels projekt inför Utrikesministeriets flyttning från de trånga utrymmena vid Senatstorget. (Den andra flygeln hade stått klar i närmare två sekel.)

Som namnet säger förvarar Utrikesministeriets arkiv det material som tillkommit inom ramen för Finlands utrikesförvaltning, sedan 1918 då ministeriet grundades. Arkivmaterialet utgör en central källa för var och en som forskar i Finlands utrikespolitik och dess internationella relationers historia. Arkivets

■ Finlands utrikesministerium verkar sedan 1980-talet på Skatudden. Flygelbyggnaden till höger om C.L. Engels marinkasern rymmer Utrikesministeriets bibliotek och arkiv.

Foto: Finlands utrikesministerium.

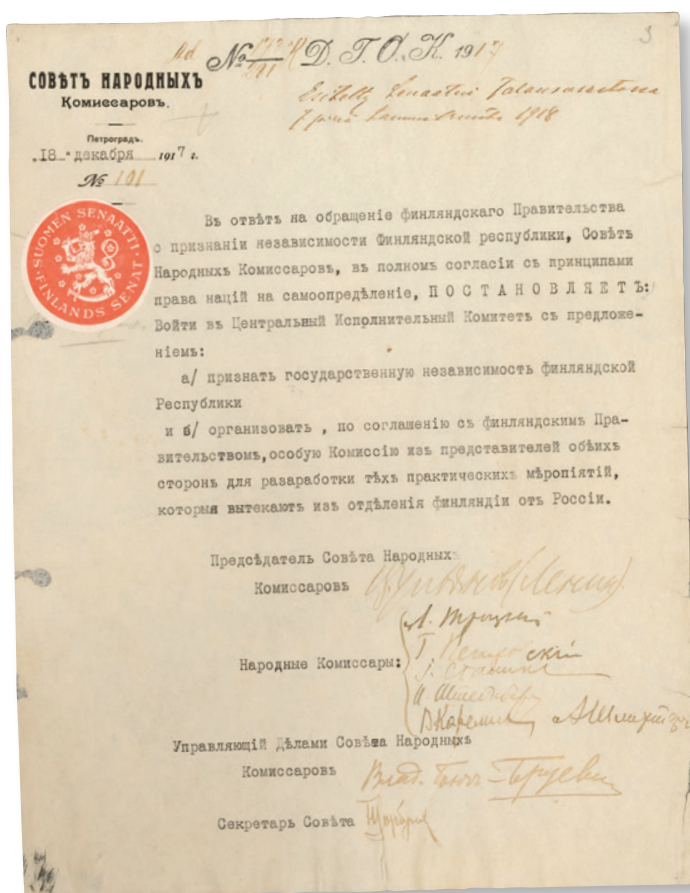

■ Marinkasernen är ett gott exempel på den tyskinspirerade kejsarstil som introducerades i Helsingfors fr.o.m. 1810-talet.

Foto: Finlands utrikesministerium.

viktigaste del utgörs av skriftväxling, som är grupperad enligt innehåll i dossierer, vilka försetts med signum.

En dossier innehåller, som känt, alla handlingar som gäller en viss fråga, ett visst ärende. Forskarna har också

■ Utrikesministeriets arkiv innehåller förstås flera dokument som ansluter sig till viktiga händelser i Finlands historia. Ryska bolsjevikregeringens förslag 18/31.12.1917 om fullt erkännande av Finlands självständighet har undertecknats av bl.a. V.I. Lenin. J. Stalin och L. Trotskij och tillställts finska regeringen för kännedom. Dokumentet ingår i den utställning som pågår som bäst i Finlands riksarkiv (se s. 3). Foto: Finlands riksarkiv.

tillgång till arkiven efter de kommittéer och utskott vilka berett ärenden som gäller utrikesförvaltningen, samt till Utrikesministeriets kartsamling.

Forskare och övriga intresserade kan via webben bekanta sig med förteckningen över använda signum och med principerna för gruppering av handlingar rörande skötseln av utrikespolitiken. Arkivförteckningar och kartotek är däremot tillgängliga endast för arkivets personal.

Av utrymmesskäl har huvuddelen av de finska utlandsbeskickningarnas arkiv från tiden före 1947 överförs till Uleåborgs landsarkiv (i dag Riksarkivets verksamhetsställe i Uleåborg). Detta material är tillgängligt som fjärrlån i Riksarkivets samtliga verksamhetsställen. Materialet är emellertid inte lika täckande som det som ingår i ministeriets eget arkiv.

Forskarplatserna vid Utrikesministeriets arkiv (och bibliotek) är fyra till antalet. En del av materialet är bara tillgängligt som mikrokort. WiFi tillhandahålls och fotografering med egen kamera är tillåten.

Var och en har rätt att ta del av material i Utrikesministeriets arkiv. Lagen om offentlighet i myndigheternas verksamhet (FörfS 621/1999) stadgar om en sekretessperiod för detta material; sekretessperioden är i regel 25 år. Därtill gäller också bestämmelserna för t.ex. affärshemligheter och skydd av personlig integritet.

Utrikesministeriets arkiv är öppet måndag–fredag kl. 9–15. Adressen är Marinkasernen, Maringatan 22 B1, Helsingfors (e-post: tietopalvelu.um@formin.fi).

FAKTA

De centrala kategorier av handlingar som är belagda med sekretess räknas upp i lagen om offentlighet i myndigheternas verksamhet (FörfS 621/1999). Sekretessbelagda myndighetshandlingar är enligt § 24 bl.a. (siffran anger moment):

1) handlingar som innehas av utskott inom statsrådet [regeringen] som behandlar utrikespolitiska ärenden, politiska lägesbedömningar som utarbetats av det ministeriet som sköter utrikesärenden eller av finska beskickningar, handlingar som gäller underhandlingar med en främmande stat och chiffermeddelanden som hör till området för utrikesförvaltningen,

2) andra än i 1 punkten nämnda handlingar som gäller Finlands förhållanden till andra stater eller internationella organisationer, handlingar som gäller ärenden som behandlas i internationellt organ och handlingar som gäller förhållandet mellan finsk aktör eller aktörer i Finland och myndigheter, personer eller sammanslutningar i en främmande stat, om utlämnandet av uppgifter ur dem skulle medföra skada eller olägenhet för Finland,

17) handlingar som innehåller uppgifter om statens, kommuners eller något annat offentligt samfunds eller sammanslutningars, inrättningars eller stiftelsers affärs- eller yrkeshemligheter,

20) handlingar som innehåller uppgifter om en privat affärs- eller yrkeshemlighet samt sådana handlingar som innehåller uppgifter om någon annan motsvarande omständighet som har samband med privat näringsverksamhet,

24) handlingar som gäller flyktingar eller personer som ansöker om asyl, uppehållstillstånd eller visum, om det inte är uppenbart att utlämnandet av uppgifter ur dessa inte äventyrar säkerheten för flyktingen eller sökanden eller en närstående.

Anna Karin Hermodsson

ny chef för Nationella Avdelningen på Riksarkivet

Alexander Åström

Anna Karin Hermodsson har sedan 1,5 år tillbaka vikarierat på positionen, efter tidigare chefen för Nationella Avdelningen, Karin Åström Iko, utsetts till riksarkivarie, men är nu fast anställd på tjänsten.

– Det känns jätteroligt att få tjänsten och att få chansen att vara med och påverka i den förändringsprocess som just nu pågår, säger Anna Karin Hermodsson och syftar på den organisation Riksarkivet införde från årsskiftet 2017–2018.

Anna Karin har jobbat med arkiv sedan 1981, och erfarenheten är något som hon tror var ett stort plus i rekryteringen.

– Jag tror framförallt de värdesätter min erfarenhet och därtill bredden på den. Jag har sedan att jag började med enskilda arkiv jobbat med flera olika delar av arkivverksamheten och har dessutom erfarenhet av att vara chef, säger Anna Karin Hermodsson som innan sin nuvarande tjänst jobbade som landsarkivarie i Uppsala åren 2012–2016.

Riksarkivet firar 400 år 2018. Hur ser du på det?

– Det känns jättekul att uppmärksamma arkivverksamheten och fira 400 år, säger Anna Karin.

■ Anna-Karin Hermodsson.

Foto: Emre Olgun, Riksarkivet.

Riksarkivets nationella avdelning innefattar enheterna Marieberg, Arninge, Krigsarkivet, Svenskt biografiskt lexikon, Svenskt Diplomatarium samt Heraldiska enheten. ◆

Skribenten är webbredaktör vid svenska Riksarkivet

Ole Degn in memoriam

Jørgen Mikkelsen

"Ole Degn har lagt pennen". Med denne elegante og velvalgte formulering gjorde hans nærmeste familie i december 2017 omverdenen opmærksom på, at en af dansk historieforsknings grand old men var afgået ved døden, kort efter at han var fyldt 80 år. Degn havde de seneste måneder lidt af kræft, men det hindrede ham ikke i at arbejde til det allersidste – eller "at tage frikøb fra pensionisttilværelsen", som han engang udtrykte det. Ca. tre uger før hans død udkom en stor international antologi om Øresundstolden, som han havde redigeret, og han nåede også at færdigredigere en lokallhistorisk årbog og at indgå aftale med et trykkeri om udgivelse af et sammenfattende værk om danske byers historie 1550–1720.

Manden med den store arbejdsdisciplin, der kunne have gjort selv Max Weber misundelig, blev cand. mag. i historie og dansk i 1966 og gjorde tjeneste ved tre statslige arkiver i tilsammen 29 år (heraf 23 år ved Landsarkivet i Viborg), og han var desuden i ca. 10 år (1971–80) stipendiat ved bl.a. Aarhus Universitet. Det var i denne periode, han skrev disputatsen "Rig og fattig i Ribe", der med sine grundige analyser og detailrigdom om økonomiske og sociale forhold i Sydvestjylland 1560–1660 nu er et af de helt uomgæng-

■ En mand med betydelig viden og en stærk arbejdsdisciplin har lagt pennen. Æret være hans minde. Foto: Inge Degn.

lige værker om danske provinsbyer i denne periode.

Et andet værk af blivende værdi er "Kancelliets brevbøger" 1651–60 med resumeer af alle de breve, der blev indført i Danske Kancellis kopibøger i disse år. Ole Degns 10 bind, der i alt rummer 5261 sider, udkom i 1996–2005 og afsluttede et udgivelsesprojekt, som Rigsarkivet havde sat i gang helt tilbage i 1880'erne, men som var gået i stå flere gange i tidens løb.

Med sin betydelige viden, kombineret med stor hjælpsomhed og tålmodighed, var Ole Degn en meget afholdt medarbejder på læsesalene,

og med sit stærke faglige engagement, nysgerrighed og brede interessefelt blev han en stor inspirator for mange yngre kolleger. Det skyldes ikke mindst, at han også interesserede sig meget for sine medmennesker. Han var god til at lytte og til at give kolleger og fagfæller kvalificeret feedback, og han var ikke bange for at sige fra, når han var uenig. I sit mindeord om Ole Degn har stadsarkivar Søren Bitsch Christensen formuleret det således: "Teorier havde han ikke stor kærlighed for. Den virkelighed, der dansede på linjerne i de gamle dokumenter, når han åbnede æske efter æske, forekom ham alt for broget og mangfoldig til at kunne passe i teoretiske skemaer. Til gengæld kan man roligt sige, at han ikke var bleg for at få historien passet ind i økonomiske tabeller".

I Rigsarkivet er der særlig grund til at fremhæve Ole Degns store indsats for at udvikle og fastholde et højt forskningsniveau blandt arkivarerne. Han var i mange år et særdeles aktivt medlem af Statens Arkivers forskningsudvalg, og i 1991 og 1998 udgav han to bibliografier med fortegnelser over alle de forskningspublikationer, som arkivvæsenets medarbejdere havde udgivet i 1980–96.

*Skribenten er arkivar
i Rigsarkivet*

Forhenværende arkiv- direktør Reimer Witt, Slesvig, 1941–2018

Hans Schultz Hansen

Reimer Witt, fhv. arkivdirektør ved Landesarchiv Schleswig-Holstein i Slesvig, afgik ved døden den 6. januar 2018 i Flensburg. Reimer Witt blev født den 1. august 1941 i Heide i Ditmarsken. Han studerede 1961–67 historie og latin ved universitet i Kiel og tog i 1967 første stats-eksamen med et arbejde om landskabet Nørre Ditmarsken. Ved den lejlighed fik han sin første kontakt til Landesarchiv Schleswig-Holstein, der dengang havde til huse på Gottorp Slot i Slesvig. Han fortsatte sine studier og udgav i 1971 som sin disertation afhandlingen *Die Privilegien der Landschaft Norderditmarschen in Gottorischer Zeit 1559–1773*. 1970–72 var Witt arkivreferendar i Slesvig og ved arkivskolen i Marburg, og fra 1972 var han fast tilknyttet arkivet i Slesvig som arkivar. I 1984 blev han arkivdirektør her.

Som arkivdirektør forestod Reimer Witt flytningen af landsarkivet til Prinzenpalais i Slesvig, hvor der i tilknytning til prins Frederik af Nørs gamle palæ blev bygget magasiner, kontorer, værksteder og læsesal efter de mest moderne principper. Det nye arkiv blev indviet i 1991. Witt tog i den følgende tid venligt og stolt imod de mange arkivarer, herunder fra de nordiske lande, som ønskede at bese de nye bygninger. En anden stor opgave blev udformningen af den første slesvig-holstensk arkiv-

■ Reimer Witts navn og gerning vil huskes med taknemmelighed i dansk arkivvæsen, særlig i Aabenraa.

Foto: Landesarchiv Schleswig-Holstein.

lov, der blev vedtaget af landdagen i 1992. Formidlingsvirksomheden fik også høj prioritet med talrige udstillinger og dertil knyttede foredragsrækker. Witt var selv en engageret formidler. Ved siden af lederposten i Slesvig lagde Witt også et stort arbejde i ICA.

Omkring 1990 indledte Reimer Witt sammen med daværende landsarkivar Hans Worsøe et grænseoverskridende samarbejde mellem arkiverne i Slesvig og Aabenraa, som kom til at ligge Witt meget på sinde. Worsøe blev indbudt til at tale for de udenlandske kolleger ved indvielsen af det nye arkiv i Slesvig, ligesom kollegerne fra Aabenraa blev invi-

teret til de årlige slesvig-holstenske arkivdage. Snart blev samarbejdet udmøntet i flere konkrete projekter. Her skal fremhæves to bind med fælles dansk-tyske fortegnelser over arkiverne fra Tønder amt før 1867 og Tønder kreds 1867–1920, som var blevet delt efter grænsedragningen i 1920. Der blev også i 150-året for den slesvig-holstenske opstand i 1848 afholdt et fælles todagesseminar om dette skæbneår med forskere fra Slesvig-Holsten og Danmark. To andre seminarer om regionalhistorie og det gamle Tønder amt fulgte. Da stillingen som landsarkivar i Aabenraa blev nedlagt i 2002 som følge af hårde besparelseskrav til Statens Arkiver, stod Witts navn øverst, da Historisk Samfund for Sønderjylland indsamlede underskrifter imod dette.

Reimer Witt blev i 1999 hædret af landsregeringen med titel som honorær professor. Han gik på pension i 2006. Siden da engagerede han sig navnlig i lokalhistorisk arbejde i Slesvig-bydelen Frederiksberg.

Reimer Witts navn og gerning vil huskes med taknemmelighed i dansk arkivvæsen, særlig i Aabenraa.

*Skribenten er Forskningsleder,
dr. Phil., Rigsarkivet*

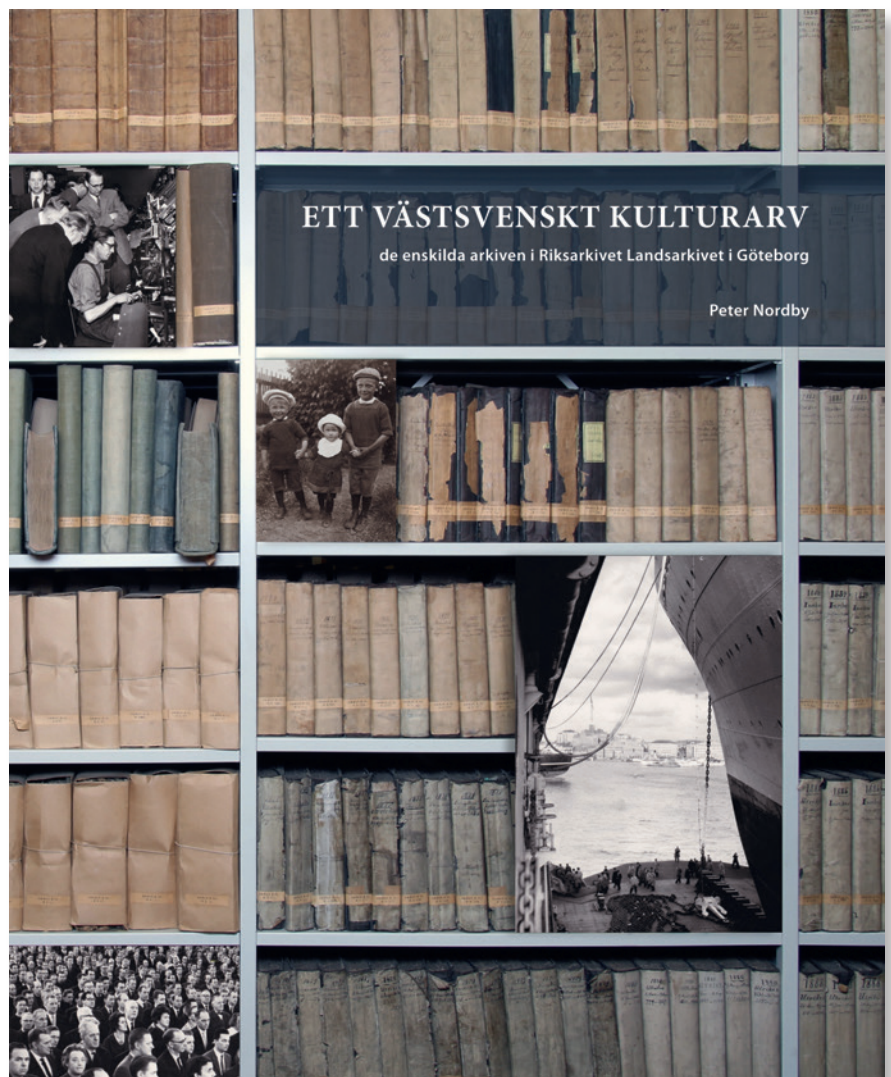
Om enskilda arkiv i Västsverige

Peter Olausson

Peter Nordby, *Ett västsvenskt kulturarv. De enskilda arkiven i Riksarkivet Landsarkivet i Göteborg*. Arkiv i väst nr 16, 2017, 768 sidor. ISBN 978-91-979866-8-7.

Vill man att arkiven skall fortsätta att vara attraktiva för forskarbesök är den särskilda kompetensen kring bestånden den viktigaste konkurrensfördelen man har. De allt mer utbyggda sökvägarna till digitala bestånd är guld värda, men ersätter inte värdet i samtalet mellan forskare och arkivarierna kring den specifika forskningsuppgift som skall genomföras. Detta sagt som en motivering till varför en ständig kunskapsutveckling kring arkivbestånden är en så viktig del av arkivinstitutionernas kärnverksamhet. Det gäller att arkivpersonalen får tid till att dyka djupt i det material man hanterar för att också vara till nytta för besökarna. Utan besökare kommer resurserna till verksamheten succesivt att reduceras.

Hösten 2017 gav Riksarkivet, Landsarkivet i Göteborg ut bokverket *Ett västsvenskt kulturarv*. Författaren Peter Nordby är ekonomhistoriker vid Göteborgs universitet men tjänstgjorde dessförinnan under många år som förste arkivarie vid Landsarkivet. Det är en diger volym på närmare 800 sidor man får i handen, en bok som har allt det där som man efterlyser: en pedagogiskt

upplagd innehållsförteckning, fullständiga noter och inte mindre än tre olika register (till företag, föreningar, myndigheter och organisationer men också till omnämnda personer och släkter – samt gårdar). Boken är rikligt illustrerad och den är vackert

formgiven med smakliga illustrationer (de flesta i fyrfärg). Det rör sig helt enkelt om ett påkostat praktverk.

Även om värdet av en bok ökar genom skönheten är det givetvis innehållet som är avgörande för en helhetsbedömning. Nordby har

kunnat ägna en del av sin tjänstemannatid åt den där djupdykningen som är så grundläggande viktig för att skapa verklig kunskap. Han har förvaltat det förtroendet på ett utmärkt sätt. Här fokuserar han på att lyfta fram Landsarkivets enskilda arkivbestånd, vilket volymmässigt rör sig om ca 20 000 hyllmeter (av totalen på ca 100 000 hyllmeter, räknat i pappershandlingar). Det rör sig inte om presenterade sammandragsförteckningar utan om en verklig arkivguide, där berättelsen om beståndens tillkomst och reflektionerna om de enskilda arkivens forskningspotential står i fokus. Vi kan läsa om t ex järnbruk, pappersbruk och glasbruk i Västsverige och få en introduktion till deras verksamhet, samtidigt som de bevarade arkiven från ett (rikligt) urval av dessa företag presenteras. Här passerar sådant som Sjuhäradsbygdens textilfabriker och Göteborgs storvarv revy, här kan vi läsa om det månghundraåriga handelshuset Ekman, om Svenska Amerika linien, om Richard Björsells konditori i Lysekil och om de olika länens för den ekonomiska utvecklingen viktiga hypoteksföreningarna, som i allmänhet bildades i mitten av 1800-talet. Nordby tar på motsvarande sätt upp både fören-

■ Resebroschyr från 1920-talet ur: Svenska Amerika liniens arkiv, volym L 1:2. Riksarkivet – Landsarkivet i Göteborg.

ingsarkiv (från ideella liksom ekonomiska föreningar) och person-, släkt och gårdsarkiv – till det kommer en del udda fåglar inom det vida fält som vi kallar för "samlingar".

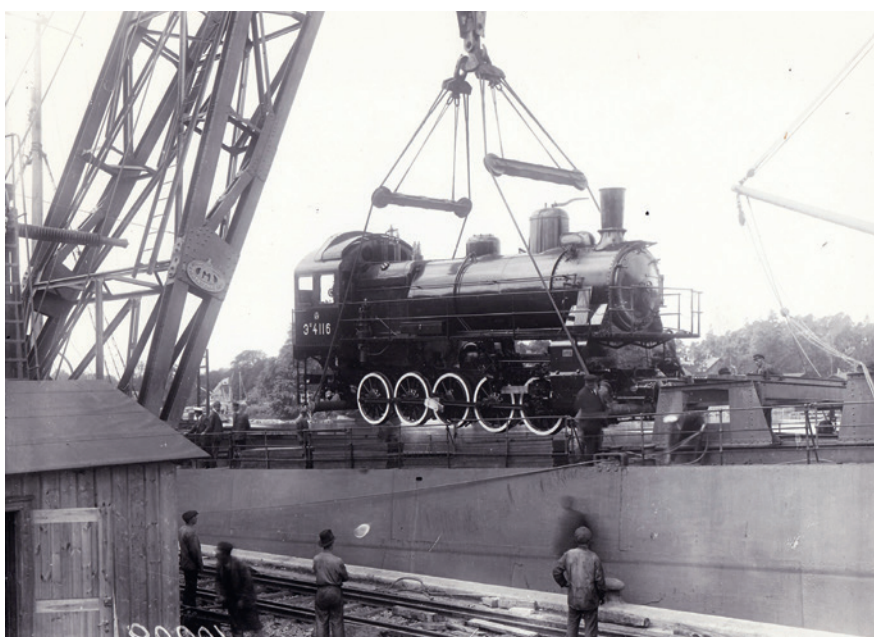
Det här är en bok som kan läsas av den som vill få en överblick över hur företagsamhet och föreningsliv utvecklats genom de senaste

seklerna – på det viset är det en slags grundbok i västsvensk historia inom viktiga sektorer av ett föränderligt samhälle. Den ger också goda tips för den enskilde forskaren – akademiker eller privat verkande släkt- och hembygdsforskare – om vad som finns att tillgå av material för fortsatta eller nya studier. Till det kommer att Nordby genom sin bok banat vägen för andra inom arkivyrket, som vill förkovra sig och lära mer om bestånden. Det gäller ju särskilt västra Sverige, men även för andra arkivinstitutioners personal bör den här boken vara en inspirerande läsning. Inte för att jag tror att alla sedan gör efter Peter Nordbys bragd och åstadkommer något lika omfattande för sina egna geografiska områden – men här finns uppslag till hur man kan lägga upp sina egna studier för en ökad kunskap om hur bestånden man förvaltar tillkommit och hur beståndens innehåll kan brukas till forskning om det svenska samhällets utveckling i smått och stort. Björsells konditori må vara unikt lysekilskt, men visst har man haft begär på gott kaffe med någon bakelse till också i Vadstena, Lund, Norrtälje och Korpilombolo. Och de arkiv som de små, och de större, företagen genererat genom sin verksamhet ger oss inblickar i hur, när och varför verksamheterna kommit till – och vad dessa betytt för människor genom tiderna.

Peter Nordby, Landsarkivet/Riksarkivet och Västsverige är att gratulera till en på alla sätt lyckad boksatsning. Utmaningen ligger i att boken verkligen blir läst och använd och att fler av den nuvarande arkivariekåren runtom i landet – och runtom i Norden – får den tid de behöver för att också fortsatta kunna vara kunniga samtalspartners i dialogen med nutidens och framtidens forskare.

Skribenten är arkivarie och historiker verksam vid Karlstads universitet och har tidigare arbetet vid Värmlandsarkiv i Karlstad

■ Lastning av Nohab-tillverkat Sovjetlok med 'rysskranen' 1923 eller 1924. Ur: GT-GHT:s klipparkiv. Riksarkivet – Landsarkivet i Göteborg.

Hundra händelser hängivet hanterat

Elisabeth Siltberg

Maria Wallin, *Hundra händelser ur sydsvenska arkiv*. Lund 2018, 216 sidor. ISBN 978-91-639-5471-9.

Maria Wallin, arkivarie vid Riksarkivet – Landsarkivet i Lund, har utkommit med en inspirerande samling nedslag i olika sydsvenska arkiv. I boken hittar vi "poliskonstaplar, flickscouter, statare, husmödrar, akrobater, rösträttskämpar, hästar, arbetare, präster, sjökapten och många andra" i händelser från 1691 till 1996.

Maria har förverkligat det som nog många av oss arkivarier, mer eller mindre uppgivet, har tänkt borde göras. Vi strävar efter att nå ut med budskapet om vilken fantastisk värld vi vistas i, vi som har förmånen att jobba direkt med källorna. I förbigående hittar vi så gott som dagligen guldgrubbar som vi önskar att fler skulle få ta del av, såväl redan frälsta som helt ovetande. Maria har genom boken åskådliggjort upptäckarglädjen och det där som händer när man letar efter en uppgift och på vägen hittar något helt annat. Boken sätter fingret på kärnan i många arkivariers vardag, vilket gör den spännande även för vår egen yrkeskår. Det som gör att vårt yrke sällan (eller aldrig) blir tråkigt

är ju att hur länge vi än jobbar finns det fortfarande så mycket kvar att upptäcka, både enskilda handlingar och helt nya arkiv.

Hundra händelser ur sydsvenska arkiv är innehållsrik, smakfullt layoutad och utgiven av författaren själv. I anslutning till händelserna får vi fakta om arkivbildare och många lästips. På klassiskt arkivmanér erbjuder författaren flera ingångar till

strukturerade i ämnesområden.

För egen del finner jag stor glädje i att bläddra i boken och läsa händelserna slumpmässigt.

Säkerligen kommer boken att fångas även dem som inte har ett specifikt intresse för Skåne, Halland och Blekinge. Exempelen må vara sydsvenska, men likartade arkivfynd återfinns över hela Sverige, i statliga, kommunala och enskilda arkiv.

Förhoppningsvis kan boken fungera som en ögonöppnare och resultera i att fler lockas att ge sig in i kända och okända arkiv.

Vid sidan av boken finns också en välordnad webbsida att upptäcka på adressen www.hundrahamdelser.ickeliv.se. Den innehåller dessutom länkar från de olika händelserna till bland annat Nationell ArkivDatabas (NAD). Boken är tryckt i en starkt begränsad upplaga, information om hur man kan beställa den finns på hemsidan. Maria Wallins arbete med bok och webbsida har möjliggjorts genom bidrag från Gustaf

Fjetterströms fond för arkivvetenskaplig forskning.

Skribenten är Regionarkivarie på Gotland

sina händelser. I och med att varje händelse är numrerad kan vi också söka geografiskt via kartor över de landskap som boken huvudsakligen omfattar; Skåne, Halland och Blekinge. Det finns också möjlighet att söka utifrån vilka arkiv händelserna har hämtats från, prydligt

Mobilisering under eineveldet

Helen Daae Frøyseth
Mette G. Ekker

Margit Løyland, *Lofthusoppreisten: rettsmateriale frå kommisjon og høgsterett 1787-99*, Kildeutgivelser fra Riksarkivet 4, 2018, 630 sider. ISBN 978-82-548-0136-9. Pris NOK 250,-.

Boka *Lofthusoppreisten. Rettsmateriale frå kommisjon og høgsterett 1787-99* er utgitt ved førstearkivar Margit Løyland i Riksarkivet og er publisert for alle som ynskjer å vite meir om uroa i det sørlege Noreg på slutten av 1700-talet.

Lofthusoppreisten på Agder i 1786-87 var den til da største mobiliseringa av innbyggjarane under det dansk-norske eineveldet. Kristian Jensson Lofthus vart utpekt som leiar og dømd til livsvarig fengsel, sytten andre arresterte og idømd bøter og ulike fengselstraffar.

Var Lofthus ein opprørar som truga det eineveldige statsapparatet, eller talsmannen som klaga på fellesskapets vegner? Kjeldene frå rettsoppgeret gir innblikk i dramatiske hendingar. Sjølv om dei tiltalte bare kjem til orde gjennom avhøyr og det juridiske forsvarsapparatet, får vi i ettertid eit godt innblikk i det som skjedde.

Margit Løyland fortel:

– Rapportar om 400-500 menn med stokkar i hendene på veg mot sentrale embetssentra gjorde den dansk-

norske kongemakta redde for opprør som kunne styrte heile statsleiinga. Saka mot Lofthus og dei andre leiarane av oppreisten i 1786-87 viser korleis styresmaktene sjonglerte for å oppretthalde makt. Eineveldet var eit sårbart system, lite skulle til for å rokke balansen mellom folk og embetsverk. Kongen trong lojale undersåttar og måtte både gi og ta. Derfor fekk folket ein kommisjon, men leiaren livsvarig fengsel. Lofthuskommisjonen vart ein lynavleiar for folks misnøye. Kongemakta innstilte på dødsstraff for Lofthus og anka saka til Høgsterett. Dei juridiske vurderingane i rettsoppgeret etter Lofthusoppreisten er høgst interessante. Lofthusoppreisten er ein del av den lange opptakten til 1814 og var med på å leggje grunnlaget for dei endringane i folkestyret som kom då. Vanlege folk valde sine representantar og krevde å få styresmaktene i tale. Men på slutten av 1700-talet levde dei framleis under ein konge som, sjølv om han nok regjerte på folkets aksept, var villig til å bruke militære styrkar mot sine eigne undersåttar.

Kjeldeskriftet inneheld sentrale delar av rettsoppgeret etter Lofthusoppreisten.

Boka har innholdsrike sak-, person- og stadnamnregistre, notar og ordforklaringar.

Lofthusoppreisten er fjerde bind i serien *Kildeutgivelser fra Riksarkivet*. Serien er godkjend vitskapleg publiseringskanal. Kjeldeskriftkommisjonen er redaksjonsråd for serien.

Skribentane arbeider i Arkivverket

Sverige og verden

Fredrik Larsen Lund

Örjan Romefors *Utrikesförvaltningens källor 1520-2000*, arkivguide, Skrifter utgivna av Riksarkivet 39, 2017, 528 sider. ISBN 978-91-87491-25-2.

Skal man gjøre intrikate arkiver tilgjengelige for et publikum utenom spesialistenes rekke, trengs kunnskapsrike arkivarer som kan ta oppgaven som veiledere i møtet mellom kildemangfold og brukerbehov. Det svenske Riksarkivet er inne i en god stim med utgivelse av arkivguider rettet mot arkivenes brukere. Sist i rekken til å bli omtalt her er boken *Utrikesförvaltningens källor 1520-2000*, ført i pennen av førstearkivar Örjan Romefors.

Fem hundreår

Arkivguiden til den svenske utenriksforvaltningen dekker perioden fra Gustav Vasas regjeringstid til siste årtusenskifte. Materiale som omhandler Sveriges forhold til andre stater har vært en sentral og kontinuerlig del av Riksarkivets bestand siden etableringen i 1618. Som kjent feirer Riksarkivet i Sverige 400-årsjubileum i år, mens den første svenske ambassaden ble opprettet i Haag allerede i 1617.

Boken er en veiledning for forskere, slektsforskere og andre interesserte som søker opplysninger i det svært omfattende arkivmaterialet etter den svenske utenriksforvaltningen. Guiden hjelper publikum med å forstå den ofte kompliserte arkivdan-

ningen og administrasjonshistorien som ligger til grunn for de bevarte arkiver på feltet. Arkivkataloger er ofte ikke tilstrekkelig for å finne frem, men med en oversiktlig og praktisk innrettet guidebok kan reisen inn i arkivene fortone seg langt mindre strabasiøs.

Arkivguiden begrenser seg ikke til selve Utenriksdepartementet og dets forgjengere, men omfatter også materiale fra svensk representasjon i utlandet på ulike nivåer, andre organer som har syslet med utenrikksspørsmål, arkiver fra Riksdagen samt privatarkiver med tilknytning til utenriksforvaltningen.

Tematiske oversikter

Boken er ingen detaljert arkivbeskrivelse, men en tematisk inndelt veiledning til ulike emner. Leseren får først en innføring i utenriksfor-

valtningens administrasjonshistorie fra Gustav Vasa til Anna Lindhs tid. Her støter vi naturligvis også på et stykke norsk historie, siden Sverige tok hånd om Norges interesser i utlandet i unionstiden 1814-1905. Den såkalte konsulatstriden tør være kjent for de fleste.

Guiden gir dernest et overblikk over arkivbestanden fra utenriksforvaltningen. Vesentlig i den forbindelse er det såkalte dossiersystemet; et emneinndelt arkiveringsprinsipp som ble innført på slutten av 1800-tallet, og som skiller UDs arkiv fra andre departementer. Slik er det også i Norge.

Deretter fortsetter guideboken med kapitler om å finne opplysninger innenfor ulike emner: Personale og bygninger, avtaler med fremmede makter og kongehusets urkunder, protokoll og utmerkelser, rapportering og kommunikasjon innenfor utenriksvesenet, handel og sjøfart, konsulære saker, bistandsspørsmål, beskyttelses- og erstatningssaker, og til sist: relevante arkiver etter Riksdagen, komiteer, personer og organisasjoner.

Hvert kapittel gir henvisning til hvor en kan finne aktuelt arkivmateriale. For den som leter etter opplysninger om enkeltpersoner vil særlig kapitlet om konsulære saker – hjelp til svensker i utlandet – være særlig nyttig.

Skribenten er lokalredaktør for Nordisk Arkivnyt i Norge

Klassiskt verk om administrativ teknik och makt i svensk översättning

Karl-Magnus Johansson

Cornelia Vismann. *Lagen och arkivet: Akternas mediehistoria*. I översättning från tyskan av Tommy Andersson. 2017. 405 sidor. ISBN 978-91-86133-85-6.

”Bladvändare” är ett uttryck som inte brukar förknippas med teoretiskt drivna rättshistoriska avhandlingar om administrativ teknik. Ett lysande undantag är Cornelia Vismanns *Lagen och arkivet: akternas mediehistoria* som bjuder på både stimulerande läsning och fördjupade perspektiv.

Författaren, född 1961, var praktiserande advokat i Östtyskland när muren föll. Hon kom sedan att inleda en akademisk karriär, i huvudsak inriktad mot rättshistoria, men med nära koppling till det så kallade mediearkeologiska forskningsfältet. Hennes avhandling *Akten: Medientechnik und Recht* hade redan vid Vismanns tidiga bortgång 2010 uppnått klassikerstatus och fick 2008 en amerikansk översättning, men i nedkortad version. Det är därför värdefullt att förlaget Glänta nu ger ut verket i utmärkt svensk översättning.

Medier och makt

Lagen och arkivet undersöker maktens administrativa tekniker, i synnerhet i förhållande till staten som juridisk makt, administrationens sanningsanspråk och medborgarna som politiska subjekt. Genom huvudsakligen kronologiska nedslag i nära 2 000 år av europeisk förvalt-

ningshistoria belyser Vismann de aktuella mediernas materialitet och den teknologi de inbegriper.

Ansatsen liknar mediearkeologen Friedrich Kittlers, då han argumenterar för att den mänskliga kulturens utveckling leds av medieteknologier, snarare än tvärtom. Vismann lyckas dock stilsäkert undvika determinism i frågan, för att istället föreslå mer nyanserade perspektiv.

De historiska exempel hon pekar på är många: omställningen från papyrusrullar till kodex-volymer av pergament i romarrikets utvidgning under 100-talet; uppkomsten av akters registrering – en ”enkel kansliteknisk innovation” som utmanade urkundernas giltighetsautonomi under 1200-talet; betydelsen av arkivakters vertikala förvaring, uppfinnandet av gaffelpärmen och införandet av arkivbildningsplaner kring sekelskiftet 1900. Men till skillnad från Kittler visar Vismann hur

orsakssambanden pekar åt olika håll, det är inte alltid medieteknologierna som skapar den kulturella utvecklingens förutsättningar, förhållandet kan lika gärna vara det motsatta.

Som en röd tråd genom avhandlingen lyser också tillgänglighetsperspektivet – tillgången till akter och dokument, till kansli och arkiv. Med hjälp av detta perspektiv uppmärksammar Vismann relationen mellan maktens administration och de politiska subjekt som skapas och definieras därigenom.

En ouppmärksam klassiker

Avhandlingen riktar återkommande blicken mot verksamheter som i allra högsta grad berör arkiv, situerade i tid och rum. Trots det har den inte uppmärksamats nämnvärt inom arkivvetenskapen. Det är inte svårt att hitta stöd för utgivarens påstående att avhandlingen har uppnått klassikerstatus inom humaniora, inte minst i medieteoretiska och mediehistoriska forskningsfält. Och kanske är det just med utgångspunkt i dessa som *Lagen och arkivet* kan fungera som en injektion gentemot arkivvetenskapen, genom sitt problematiserande fokus på administrativa teknikernas sammanhang, betydelse och komplexitet, och på hur mediespecifika förutsättningar oundvikligen villkorar arkivens funktion och tillgänglighet.

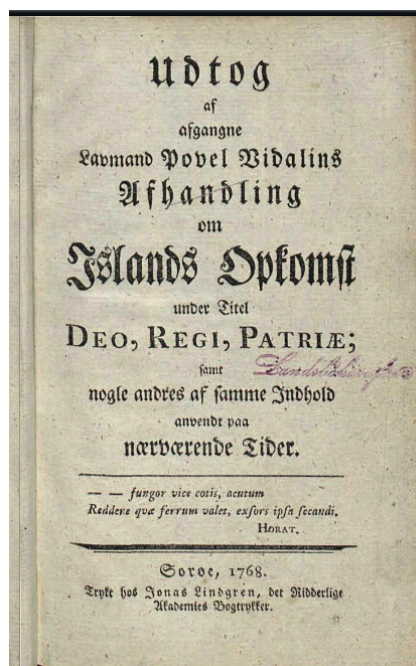
Skribenten är verksam som arkivarie vid Riksarkivet – Landsarkivet i Göteborg

Kort over de varme kilder ved Reykhólar i Barðastrandarsýssel 1754

Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir

I Landkommissionen 1770–1771's arkiv, som er en del af det danske rentekammers arkiv, der nu befinder sig i Islands Nationalarkiv, er der et kort over de varme kilder ved Reykhólar i Barðastrandarsýssel tegnet af Magnús Ketilsson (1732–1803), som var sysselmand i Dalasýssel 1754–1803. Kortet er tegnet i september 1754 på opfordring af Skúli Magnússon (1711–1794), direktør for De Nye Indretninger i Reykjavík samtidig med, at han udførte et lille forsøg med at udnytte de varme kilder til at udvinde salt af havvand.

De Nye Indretninger var det første aktieselskab i Island, stiftet i 1751 for at styrke landets erhvervsliv, med betydelig finansiel støtte fra de danske myndigheder. Selskabet lagde hovedvægten på forarbejdning af uld, væveri, garveri og spinderi af fiskesnøre. Desuden igangsatte det et fiskerederi med dækskibe og en svovludvinding. Indretningernes ledelse var også interesseret i udvinning af salt af havvand ved hjælp af varme kilder, og Magnús Ketilssons forsøg var et led i forberedelserne, men sagen kom foreløbig ikke længere. Indretningerne begyndte ikke at udvinde salt. Selskabets drift blev ramt af forskellige problemer, for virksomheden var meget bredt anlagt. Efter 1759 blev Indretningerne knyttet sammen med det første kongelige handelskom-

■ Titelsiden på Jón Eiríkssons skrift om genrejsningen af Island, der udkom i 1768. Det indeholder bl.a. en omtale af Magnús Ketilssons undersøgelser af de varme kilder i Reykhólar.

pagni, og fra 1764 indgik de i Det Almindelige Handelskompagni.

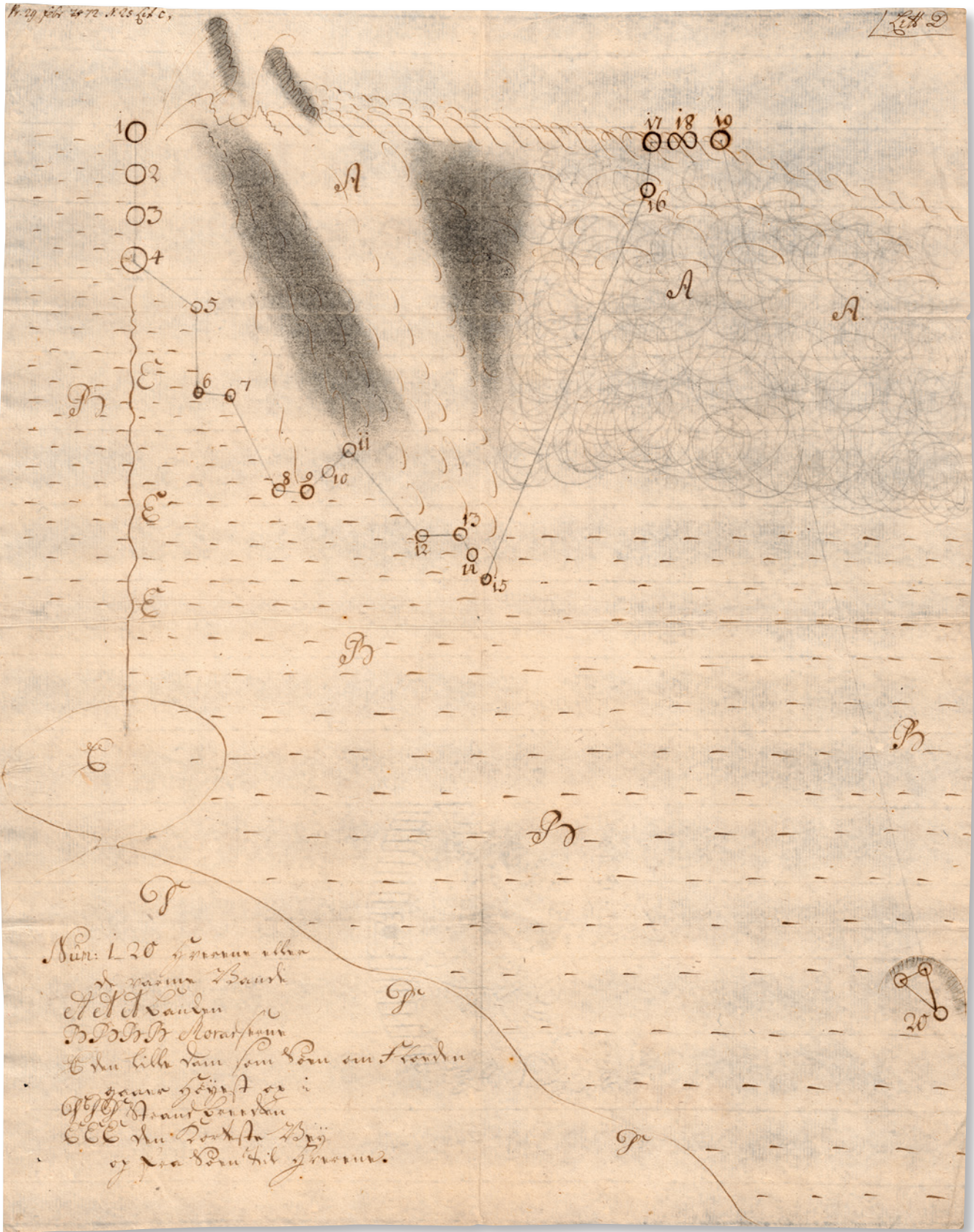
Der kom igen gang i sagen efter oprettelsen af Landkommissionen 1770–1771. Kommissionen var nedsat af kongen og havde til opgave at foretage en bred undersøgelse af forholdene i Island og fremsætte forslag til forbedringer om alt, hvad der kunne være til nytte og gavn for landet. (Se dokumentet i *Nordisk Arkivnyt* 3:2015). Ifølge punkt 12 i kommissionens instruks skulle den

specielt undersøge mulige steder til oprettelse af saltsyderier.

Med henblik på dette rejste et af kommissionens medlemmer, Þorkell Fjeldsted, i sommeren 1771 på en særlig ekskursion til Reykjanes ved Ísafjarðardjúp og til Reykhólar i Barðastrandarsýssel. Disse to steder var faktisk de eneste, der kom på tale på grund af de varme kilders beliggenhed ved havet. Þorkell Fjeldsted foretog en undersøgelse af begge steder og skrev korte redegørelser for forholdene på hvert af stederne. Desuden tegnede han kort over dem. Hans redegørelser og tegninger blev sammen med Landkommissionens andre papirer afleveret til rentekammeret i slutningen af 1771.

Þorkell Fjeldsteds redegørelser blev gennemgået i rentekammeret i begyndelsen af 1772. Samtidig, nærmere betegnet den 29. februar det år, har man fundet Magnús Ketilssons kort og lagt det ind i Landkommissionens arkiv sammen med Þorkell Fjeldsteds tegninger, hvilket kan ses af mærkningen i øverste venstre hjørne af det: Pr. 29. febr. 72. Nr. 25. Lit. c. Det er meget sandsynligt, at det er gjort af Jón Eiríksson (1728–1787) som blev embedsmand i rentekammeret i 1771.

Magnús Ketilssons kort har været fulgt af en redegørelse dateret den 20. september 1754, hvor han nærmere beskriver forholdene i Reykhólar. Redegørelsen og kortet er på et tidspunkt blevet skilt ad, og førstnævnte er endnu ikke fundet.

■ Kort over området med varme kilder i Reykhólar i Barðastrandasyssel 1754 af sysselmand Magnús Ketilsson i Dalasyssel. Det befinder sig nu sammen med Landkommissionen 1770-1771's dokumenter. Tekst på kortet: Hverene eller de varme vande. AAA. Banken. BBBB. Moradserne. C. Den lille dam som søen om floeden gaar højest op i. DDD. Strandbreeden. EEE. Den korteste vey op fra søen til hverene. (ÞÍ. Teikningasafn, 5/8. Følger: ÞÍ. Rtk. D3/6-6. Lit. Vv. N° 1).

Extract of my Salomon Petersons last will
over the Judge Rulder per Keyhole & Boardman's
Affidavit of 20th Sept 1754

[illegible]

■ ”Extract af sysselmand Ketilsens beskrivelse over de heede kilder paa Reykhole i Bardestrandssyssel i Island af 2ode Sept. 1754.” Dette er Jón Eiríkssons udtog af redegørelsen om de varme kilder i Reykhólar, der skulle have ledsaget sysselmand Magnús Ketilssons kort fra 1754. (Þí. Rtk., B6/2–50. Isl. Journ. 2, nr. 265. 15. jan. 1776).

Derimod findes der et udateret og ikke-underskrevet udtog af vedkommende redegørelse, som sikkert er skrevet af Jón Eiríksson og ligger i rentekammerets arkiv sammen med kopier af Þorkell Fjeldsteds redegørelser og flere akter fra 1776 om saltudvinding i Reykhólar og Reykjanes ved Ísafjarðardjúp. Dette er et udmærket eksempel på, hvordan der til forskellige tider flyttes rundt på dokumenter i et arkiv, mens de er i brug.

I udtoget står der, at Magnús Ketilsson har fundet 20 varme kilder som angivet på hans tegning. Han kunne ikke måle deres temperatur, fordi han ikke havde noget termometer, men han var helt sikker på, at de alle havde varme nok til at lade havvand fordampe. Det ses klart af formuleringerne, at det samme udtog er brugt af Jón Eiríksson i hans bemærkelsesværdige skrift om genrejsning af Island, *Udtog af afgangne Lavmand Povel Vidalins Afhandling om Islands Opkomst under Titlen Deo, Regi, Patriæ*, der udkom i Sorø i 1768 (s. 234–236).

I perioden 1772–1776 blev der gjort forsøg med saltudvinding både i Reykhólar og Reykjanes ved Ísafjarðardjúp, finansieret af kongens kasse. Der blev bygget en fabrik i Reykjanes i 1773, som var i drift frem til 1793, men man opgav ideen om saltudvinding i Reykhólar, fordi undersøgelser viste, at en fabrik der skulle være betydelig større for at kunne betale sig, og etableringsudgifterne derfor var større. Siden 2013 har firmaet Norður & Co. drevet et

saltsyderi i Reykhólar, som grundlæggende anvender samme teknik med at bruge varme fra de varme kilder til at udvinde salt af havvand. Fabrikken er grundlagt via et samarbejde mellem en islænding og en dansker.

*Forfatteren er arkivar ved
Islands Nationalarkiv*

Kilder

Islands Nationalarkiv – ÞÍ. Rentekammer. B6/2–50. Isl. Journ. 2, nr. 265.

[Jón Eiríksson], Udtog af afgangne Lavmand Povel Vidalins Afhandling om Islands Opkomst under Titlen Deo, Regi, Patriæ; samt nogle andres af samme Indhold anvendt paa nærværende Tider. Sorø 1768.

Lýður B. Björnsson, „Saltvinnsla á Vestfjörðum og saltverkið í Reykjanesi.“ Ársrit Sögufélags Ísfirðinga 1977. 20. árg. s. 7–65.

<http://landsnefndin.is/?lang=da>

<https://nordurco.com>

Forbrytelse, straff og sjøfolk
i arkivene. Kriminalitet var
temat for høstens Arkivens
dag i Norge. Sidan 37

Innehåll

Huvudredaktören	2	Arkivens dag i Finland 2017	33
Sista utställningen i serien Pro Finlandia öppnades ... <i>Pertti Hakala</i>	3	<i>Arja Rantanen</i>	
Finska riksarkivet mottog sin nya centralarkivbyggnad	6	Synd och skam – Arkivens dag i Sverige 2017	34
<i>Pertti Hakala</i>		<i>Cia Hipfl</i>	
I den finska jägarbataljonens fotspår i Liepaja	7	Den Nordiske Arkivdag 2017	35
<i>Pertti Hakala</i>		<i>Benedikt Jónsson</i>	
Si din mening om ideer fra Arkivverket	9	Forbrytelse, straff og sjøfolk i arkivene	37
<i>Kristin Jacobsen</i>		<i>Fredrik Larsen Lund</i>	
Digitalarkivet fyller 20 år	10	NorDig 2017	38
<i>Marianne Herfindal Johannessen</i>		<i>Magnus Geber</i>	
Nordsjødykkeralliansen: På dypdykk i arkivene	12	ICA kom til Mexico	40
<i>Lars Erik Hjorthaug</i>		<i>Ole Gausdal</i>	
Det vi skal gjøre i 2018	14	Arkivarien och verksamheten	42
<i>Inga Bolstad</i>		<i>Anders Åkerfeldt</i>	
Förändringar i organisation och verksamhetsstyrning	16	Finska utrikesministeriets arkiv	45
<i>Nora Liljeholm</i>		<i>Pertti Hakala</i>	
Riksarkiven och framtidens forskningsfrågor	17	Anna Karin Hermodsson ny chef för Nationella Avdelningen på Riksarkivet	47
<i>Cecilia Notini Burch</i>		<i>Alexander Åström</i>	
Oxenstiernas verk nu som frimärke	18	Ole Degn in memoriam	48
<i>Karin Borgkvist Ljung</i>		<i>Jørgen Mikkelsen</i>	
Vad gör du på torsdag klockan 13?	20	Forhenværende arkivdirektør Reimer Witt, Slesvig, 1941–2018	49
<i>Mia Nilsson</i>		<i>Hans Schultz Hansen</i>	
Stolt Riksarkiv ser tillbaka och tittar framåt	22	Om enskilda arkiv i Västsverige	50
<i>Helena Långström</i>		<i>Peter Olausson</i>	
Designstudenter i dialog med arkivet	24	Hundra händelser hängivet hanterat	52
<i>Karl-Magnus Johansson</i>		<i>Elisabeth Siltberg</i>	
Dombogsdatabasen	25	Mobilisering under eineveldet	53
<i>Helga Hlín Bjarnadóttir</i>		<i>Helen Daae Frøyseth, Mette G. Ekker</i>	
Islands Nationalarkivs tilsynsundersøgelse i 2016	26	Sverige og verden	54
<i>Árni Jóhannsson</i>		<i>Fredrik Larsen Lund</i>	
Med Nielsine til demokratidag blandt skoleelever i Odense	28	Klassiskt verk om administrativ teknik och makt i svensk översättning	55
<i>Annette Østergaard Schultz</i>		<i>Karl-Magnus Johansson</i>	
Rigsarkivet finder de afgørende spor i "Forsvundne arvinger"	30	Kort over de varme kilder ved Reykhólar i Barðastrandarsýssel 1754	56
<i>Julie Avery</i>		<i>Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir</i>	
En halv kilometer kvindehistorie på Rigsarkivet	31		
<i>Julie Avery</i>			